

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2013

Eva Houštická

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Německá menšina na českém území po roce
1945 a její politický a společenský život**

Eva Houšteká

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

**Německá menšina na českém území po roce
1945 a její politický a společenský život**

Eva Houšteká

Vedoucí práce:

PhDr. Dipl. - Pol. Martin Jeřábek, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

OBSAH

1	ÚVOD.....	3
2	POVÁLEČNÝ VÝVOJ A NĚMECKÁ MENŠINA V ČESKOSLOVENSKU	6
2.1	Situace ve společnosti po skončení druhé světové války a postavení Němců ...	7
2.2	Shromažďování německé menšiny do táborů	9
2.3	Odsun německé menšiny.....	10
2.4	Osídlování pohraničí a proměna jeho obyvatel.....	13
2.5	Sudetští Němci v poválečném Německu.....	14
2.5.1	Usídlování v NDR	14
2.5.2	Usídlování v SRN a vznik sudetoněmeckých spolků	14
2.6	Shrnutí.....	17
3	POSTAVENÍ NĚMECKÉ MENŠINY BĚHEM 50. LET	18
3.1	Změna politického systému po únorovém převratu	18
3.2	Zahraniční politika a její působení na německou menšinu v ČSR.....	19
3.3	Přesídlování německé menšiny	21
3.4	Demografický vývoj německé menšiny v 50. letech	21
3.5	Úprava sociálních a právních vztahů	23
3.6	Udělování občanství německé menšině	24
3.7	Shrnutí.....	25
4	PROBUZENÍ NĚMECKÉ MENŠINY	26
4.1	Státem organizované začleňování menšiny	26
4.2	Zájmová umělecká činnost.....	28
4.3	Podpora německého jazyka.....	29
4.4	Výuka v německém jazyce.....	30
4.5	Periodika v německém jazyce.....	31
4.6	Shrnutí.....	33
5	CESTA K ÚZNÁNÍ NĚMECKÉ MENŠINY V ROCE 1968	34

5.1	Sčítání lidu 1961 a počet Němců po roce 1968.....	34
5.2	Socialistická ústava Československa	35
5.3	Uvolnění poměrů v 60. letech	35
5.4	Národnostní politika a Pražské jaro	37
5.5	Vznik <i>Kulturverbandu</i>	38
5.6	Uznání německé menšiny zákonem č. 144/1968	39
5.7	KSONN jako zástupce menšiny.....	40
5.8	Shrnutí.....	42
6	NĚMECKÁ MENŠINA V DOBĚ NORMALIZACE.....	43
6.1	Demografie v období normalizace	44
6.2	Národnostní politika.....	45
6.3	<i>Kulturverband</i> jako zástupce německé menšiny.....	46
6.4	Shrnutí	50
7	NĚMECKÁ MENŠINA V 90. LETECH A DNES	51
7.1	Menšinová politika po roce 1989.....	51
7.2	Sdružující organizace německé menšiny	53
7.2.1	KSONN.....	53
7.2.2	<i>Landesversammlung</i>	54
7.3	Další vybrané organizace v ČR podporující německou menšinu	55
7.4	Kultura a vzdělání	56
7.5	Vztahy mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo	57
7.6	Shrnutí.....	57
8	Závěr	59
9	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	62
	PRAMENY	67
10	RESUMÉ	68
11	PŘÍLOHY	69

1 ÚVOD

Německá menšina byla v českých zemích velmi významná a důležitá pro utváření a vývoj české společnosti. Německá menšina od 12. století kolonizovala české pohraničí, v období založení Československa byla začleněna do meziválečné politiky a jejího rozhodování. Vztah k této menšině se změnil v době Druhé republiky a v období Protektorátu. Po válce byla německému národu přiznána kolektivní vina za hrůzy války a útrapy během ní. Podle představitelů vítězných mocností byl odsun německé menšiny z neněmeckých území jediným možným řešením, které mělo zabránit dalším konfliktům ve střední Evropě. Myšlenka odsunu Němců z východního území byla potvrzena v závěrečném protokolu Postupimské konference, dle kterého měl odsun probíhat „spořádaně a lidsky“.

Požadavek na národní stát Čechů a Slováků bez neslovanských menšin a s minimalizací ostatních menšin byl prosazován v Košickém vládním programu. Tato revoluční transformace státu a radikalismus vůči německému obyvatelstvu způsobily řadu násilností a obětí na životech.

Řada obyvatel německé národnosti odešla již při tzv. divokých odsunech. V prvních měsících po skončení války docházelo k zabavování majetku a internování osob do táborů. Byla zavedena různá restriktivní opatření, která změnila postavení Němců po právní, materiální a sociální stránce. Organizovanými odsuny, které začaly v roce 1946, bylo docíleno minimalizace menšiny. Převážná většina osob německé národnosti, která mohla zůstat v Československu, byla potřebná pro své profesní znalosti nebo se jednalo o antifašisty. Další skupinou byli příslušníci smíšených manželství. Německá menšina byla postupně rozmísťována do různých oblastí znovuobnoveného Československa, v co nejmenším počtu osob.

Mezi restriktivní omezení v poválečné době patřilo i omezování německého jazyka. Mluvit na veřejnosti německy bylo zakázáno a výuka dětí v němčině neprobíhala. Existoval až patologický strach z tohoto jazyka. Po zastavení odsunu, rušení internačních středisek a začleňování německé menšiny do společnosti docházelo na počátku 50.let ke zlepšení situace, a to hlavně díky ustupujícímu strachu z Němců, vzájemným sbližováním se obyvatel (sňatky, sousedské a pracovní vztahy). Začínaly vznikat zájmové kroužky, udržovaly se německé zvyky a docházelo k omezené výuce jazyka. Německá menšina byla zapojována do struktur organizací hlavně do odborů

v místě pracoviště, ROH a dalších. Snahou státu bylo podchytit si Němce a mít je ve svých řadách.

Hlavním cílem této absolventské práce je zodpovězení souborů otázek týkajících se vývoje specifického postavení německé menšiny v právním, sociálním a kulturním hledisku v době komunistického režimu. Německá menšina byla poznamenána odsunem a její počet v následujících letech neustále klesal. Nebyla zajištěna výuka německého jazyka a podpora kultury, přesto tato skupina po celou dobu komunistického režimu obhajovala, ve větší či menší míře, svá práva. Velký vliv na zachování jazyka a kultury měly spolky zájmové činnosti. Právní postavení menšiny bylo zase ovlivňováno zahraničními událostmi a vysídleleckými snahami v Západním Německu. Vzhledem k rozsahu práce, konkrétně dlouhému časovému období, které je v této závěrečné práci vymezeno, nemohly být v celkovém rozsahu prostudovány archivní materiály, a proto se ve své práci zabývám převážně analýzou vydaných knih na toto téma, paměťmi a prací s on-line zdroji (Rudé právo, Sudetenpost, aj.).

Předkládaná práce je rozdělena do šesti hlavních kapitol, které umožňují vhléd do situace německé menšiny. Kapitoly jsou rozděleny podle časových období.

Druhá kapitola *Poválečný vývoj a německá menšina v Československu* reflektuje situaci po druhé světové válce a vztah československé vlády k menšinám. Je zde rozebráno, v jakém postavení se ocitla po ukončení války německá menšina, bývalá největší etnická minorita z první republiky. Pro dokreslení situace v práci zmíní restriktivní opatření, která byla proti menšině zaváděna a postupy při odsunu německých obyvatel. V první kapitole je uvedena i situace českých Němců, kteří byli odsunuti a vznik vysídleleckých spolků, které v pozdějších letech ovlivňovaly zahraniční politiku Západního Německa. Pro vypracování této kapitoly bylo využito především publikací, které se tímto tématem zabývají v nejširší možné míře, jedná se tak například o Tomáše Staňka a jeho knihu *Odsun Němců z Československa 1945-1947*,¹ k vývoji Československa a mezinárodní situace knihu Karla Kaplana *Československo v poválečné Evropě*.² Kniha Benjamina Frommera *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*³ popisuje stíhání podezřelých válečných zločinců a

¹ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945 - 1947*. Praha : Academia, 1991. 536 s. ISBN 80-200-0328-2

² KAPLAN, KAREL. *Československo v poválečné Evropě*. Praha : Karolinum, 2004. 407 s. ISBN 80-246-0655-0

³ FROMMER, Benjamin. *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha:Academia, 2010, s. 504. ISBN 987-80-200-1838-0

kolaborantů. K postavení mešnin byla využita kniha Reného Petráše *Menšiny a právo v České Republice*⁴ a situaci odsunutých českých Němců popisuje kniha Andree Kosserta *Kalte Heimat*.⁵

Třetí kapitola s názvem *Postavení německé menšiny od roku 1948* a čtvrtá pojmenovaná *Probuzení německé menšiny* se věnuje postavení německé menšiny v období roku 1948 až do roku 1960. Hlavně v první polovině tohoto období docházelo k postupnému uznání menšiny ve většině oblastí, vzniku organizací zájmových činností, vydávání německy psaných periodik. Výraznou aktivitou byla i činnost odborů a ROH, které zapojovaly Němce do struktur KSČ. Ke změně menšinové politiky ČSR došlo i díky vývoji v zahraničí, konkrétně vzniku SRN a NDR. K tomuto tématu byla využita tato literatura *K problémům menšin v Československu 1945-1989* od Heleny Noskové⁶ a *Německá menšina v českých zemích 1948-1989* od Tomáše Staňka.

V páté kapitole *Cesta k uznání německé menšiny v roce 1968* se zabývám časovým obdobím od roku 1960 až do roku 1968. Na začátku tohoto období došlo ke stagnaci práce s německou menšinou, ale v druhé polovině 60. let byla uznána německá menšina a její právo. Pro vypracování této kapitole bylo čerpáno z knihy Karla Kaplana *Kořeny československé reformy 1968 II.*⁷ Šestá kapitola *Německá menšina v době normalizace* rozebírá situaci v období normalizace a ustrnutí menšiny ve strukturách KSONN. V této části bylo použita studie Přemysla Houdy *Reálný sociálismus v ČSSR v období normalizace*⁸ a knihy Michaela Witte *Entfremdung-Sprachlosigkeit-Aussöhnung?*⁹ Poslední kapitola *Německá menšina v současnosti* shrnuje situaci německé menšiny po roce 1989. K rozboru situace německé menšiny po roce 1989 bylo využito on- line zdrojů a vládních dokumentů.¹⁰

⁴ PETRÁŠ, René a kolektiv autorů. *Menšiny a právo v České republice*. 1.vyd. Praha: Auditorium, 2009, s. 507. ISBN 978-80-87284-00-1

⁵ KOSSERT, Andreas. *Kalte Heimat: Die Geschichte der deutschen Vertriebenen nach 1945*. 4. vydání. München: Siedler Verlag, 2008. 421 s. ISBN 978-3-88680-861-8

⁶ NOSKOVÁ, Helena a kolektiv autorů. *K problémům menšin v Československu v letech 1945-1989*. Sborník studií. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2005. 267 s. ISBN 80-7285-058

⁷ KAPLAN, KAREL. *Kořeny československé reformy 1968 II.* Brno : Doplněk, 2002. 428 s. ISBN 80-7239-042-2

⁸ RATAJ, Jan, HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomica, 2010, 455s. ISBN 978-80-245-1696-7.

⁹ WITTE, Michaela. *Entfremdung - Sprachlosigkeit - Aussöhnung ?* BoD : Books on Demand, 2002. 360 s. ISBN 38-311-355-41

¹⁰ Dostupné z <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/historie-a-soucasnost-rady-15074/> [online]. [Cit. 24. 4. 2013].

2 POVÁLEČNÝ VÝVOJ A NĚMECKÁ MENŠINA V ČESKOSLOVENSKU

Vývoj v ČSR po válce měl budit zdání kontinuity s prvorepublikovou politikou, ale rozhodující roli ve státě hrála Komunistická strana. Za pomoci vlády Národní fronty země nastoupila svou cestu k socialismu. Za souhlasu většiny obyvatelstva byly schváleny radikální transformační kroky, které vyplývaly z předchozích prožitých válečných let.

Po roce 1945 byl posílen národnostní charakter státu, a tím se změnila i struktura oproti předválečné národnostně početné skladbě obyvatel. Československá vláda se rozhodla obnovit ČSR jako národnostní stát Čechů a Slováků¹¹ a k odsunu neslovanských menšin. Jedním z důvodů byly také separastické snahy Němců, Maďarů, ale i Poláků, za první republiky. Slovanské menšiny měly být pod plnou kontrolou československého státu. Samotná národnostní politika Československa se nelišila od světového poválečného pohledu na přístup k menšinám.¹² Menšiny do druhé světové války požívaly ochrany vzešlé ze systému mezinárodních ujednání, která jim zaručovala kolektivní, kulturní a hmotná práva. V poválečných letech se menšiny ocitly bez těchto záruk, neměly ústavou zaručená práva národnostních menšin a byly vystavovány perzekucím. Zatímco polská, ukrajinská, rusínská a později i maďarská menšina postupně získala určitá práva a respekt v dvojjazyčných oblastech, německá byla jako neslovanská menšina perzekuována. Byla zbavena občanských a menšinových práv, byl jí zkonfiskován majetek a Němci se stali bezprávními skupinami obyvatel.¹³

Němci měli být vysídleni z československého území, a tím se mělo docílit národnostně homogenního státu s početně minimalizovanou menšinou. Vysídlovací tendence se po válce zkrížily s nacionalismem, xenofobií a „kolektivní“ vinou Němců a vytvořily představu „lepších zítřků“ bez Němců.¹⁴

¹¹ NOSKOVÁ, H.: Národnostní menšiny a politiky komunistické moci v letech 1948-1989. In: *K problémům menšin v Československu v letech 1945-1989*, s.76.

¹² Versailleská idea ochrany práv národnostních menšin se neosvědčila, byla zneužita fašistickými agresory a ve svých důsledcích destabilizovala Evropu. RATAJ, J.; HOUDA, P.: *Československo v proměnách komunistického režimu*, s. 27.

¹³ Dekrety č. 5/1945 Sb. z 19. 5. 1945 a č. 108/1945 Sb. z 25. 10. 1945. K dekretům a jejich vzniku více v knize JECH, Karel [Eds.]: *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky. Studie a dokumenty 1940-1945. Ústav pro soudobé dějiny*, 2003

¹⁴ PAVEČÍKOVÁ, N.: Některé obecné problémy koncepce vztahu komunistického režimu k minoritám v letech 1948-1989. In: *K problémům menšin v Československu v letech 1945-1989*, s.139-142.

Samotným odsunem německého obyvatelstva se docílilo téměř jednotné národnostní skladby. V předválečném Československu představovaly národnostní menšiny 30,6% obyvatelstva. V roce 1950 žilo v ČSR 94,2 % Čechů a Slováků, 3 % Maďarů, 1,3 % Němců, 0,6 % Poláků a 0,6 % Ukrajinců a Rusínů.¹⁵

Na celém území Československa vznikala síť mocenských orgánů - národních výborů: okresních a místních. Moc těchto orgánů byla značná, měly právo rozhodovat a byly také exekutivním administrativním orgánem. Vláda koncentrovala rozsáhlou moc v politické oblasti, ve znárodněném průmyslu a bankovního sektoru. Novým prvkem politického systému se staly zájmové a masové společenské organizace, které se staly hybnou silou v únoru 1948. Ačkoliv tyto organizace měly být nadstranické, politické strany mezi sebou zápasily o jejich ovládnutí.

2.1 Situace ve společnosti po skončení druhé světové války a postavení

Němců

Situace, která nastala na konci války, byla značně nepřehledná. Pod vlivem událostí na obou frontách a velkému pohybu obyvatelstva (vojáci, utečenci, lidé z koncentračních táborů aj.) se nedalo zabránit násilnostem, které byly ovlivněny emocemi. Již v posledních dnech války docházelo ke spontánním, krutým vlnám odplat proti Němcům a Maďarům. Tyto útoky byly veřejně odsouzeny prezidentem Edvardem Benešem a dalšími čelními představiteli ČSR a následně postihovány čs. soudy. Dle česko-německé komise historiků, která v roce 1996 provedla statistické a demografické šetření, zemřelo 15 000 až 30 000 Němců následkem masakrů, nucených pochodů a v táborech.¹⁶

¹⁵ Rusínská národnost byla oficiálně zrušena v roce 1952 důsledkem národnostní politiky státu. NOSKOVÁ, H.: Národnostní menšiny a politiky komunistické moci v letech 1948-1989. In: *K problémům menšin v Československu v letech 1945-1989*, s.76-79. Národnostní složení Československa je z knihy: HOUDA, P.; RATAJ, J.: *Československo v proměnách komunistického režimu*, s. 34.

¹⁶ Oproti tomu se v německých statistických propočtech kolísá počet zemřelých Němců mezi 220 000 až 270 000 nevyjasněných případů. Důvody, proč se počty natolik odlišují, jsou dány výpočtem německých historiků. Ty vypočítávají rozdíl mezi počátečním a konečným stavem obyvatelstva. V letech 1945-1946 zemřelo násilnou smrtí, v internačních táborech, při pracovním nasazení a v důsledku abnormálních podmínek asi 10 000 lidí. K nim je třeba přiřadit cca 5 000-6 000 blíže nespecifikovaných úmrtí, která však bezprostředně souvisejí s průběhem odsunu, takže nejnižší počet obětí se podle dosavadního stavu bádání pohybuje — bez sebevražd — mezi 15 000-16 000. Tento počet potvrzují i československé statistiky za léta 1945 a 1946, jež uvádějí celkem 22 247 mrtvých, kteří zemřeli v důsledku »násilí, zevních a nevyjasněných příčin« nebo sebevraždy (6 667 případů). Tomu se přibližuje součet prokazatelných 18 889 úmrtí ve zmíněných kartotékách hledaných osob, v němž je obsaženo 3 411 prokázaných sebevražd. BENEŠ, Z.; KULÍK, J.; KURAL, V.: *Odsun-Vertreibung*, s. 49-50.

Na základě Košického vládního programu z května 1945, byla v následujících měsících prováděna represivní opatření vůči Němcům, Maďarům, kolaborantům a zrádcům. Opatření byla vymezena obecně, byla uplatňována kolektivní vina, a tím docházelo k vlastnímu výkladu předpisů. Ačkoliv košický program rozlišoval kolaboranty od antifašistů, posuzování bylo velmi laxní. Vznikaly samozvané skupiny, které se samy snažily prosadit spravedlnost a právo. Do těchto skupin se zapojovaly i revoluční gardy, které prováděly tzv. „vyčišťovací“ akce. Situace se částečně uklidnila až zřízením Sboru národní bezpečnosti (SNB) v červnu 1945, kterému se ozbrojené skupiny musely podřídit. Příslušníci, kteří neměli vykonanou povinnou vojenskou službu nebo nevstoupili do právě vznikajících útvarů, byli propuštěni.

K souzení provinilých osob byl 19. června 1945 vydán dekret prezidenta Beneše, který je označován jako Velký retribuční dekret, *O potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech*. Tímto dekretem vznikly lidové soudy a trestní komise, které mohly odsoudit bez možnosti odvolání a s vyloučením odkladného účinku či případné prezidentské milosti. V případě trestu smrti byl trest vykonán do dvou hodin po vyhlášení rozsudku.¹⁷ Malý retribuční dekret o trestání některých provinění proti národní cti z 27. října 1945 umožnil postihnout i činy, které podle stávajícího čs. práva trestné nebyly.¹⁸

Význam československého nebo německého občanství byl velmi důležitý, protože na základě státní příslušnosti se rozhodovalo, zda dotyčná osoba může v ČSR zůstat. Situace ale nebyla jednoznačná. Obyvatelé československého pohraničí německé národnosti získali 10. října 1938 automaticky německou státní příslušnost a po vzniku protektorátu nabyli německého občanství i řada obyvatel protektorátu. České občanství bylo zrušeno občanům německé národnosti vydáním dekretu č. 33 z 2. srpna 1945. Tento dekret byl vydaný po ukončení Postupimské konference a umožňoval odsun. Výjimkou byli antifašisté, kterým mohlo být po vyšetření jejich případu čs. občanství zachováno.¹⁹ V roce 1945 bylo vydáno několik dekretů prezidenta republiky, které

¹⁷ *Plné znění Velkého retribučního dekretu* [online]. [Cit. 20. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/161945.html>

¹⁸ Benjamin Frommen ve své knize *Národní očišťa* poukazuje na stíhání sta tisíc podezřelých válečných zločinců a kolabrantů, které byli odsouzeni díky Velkému a malému retribučnímu dekretu prostřednictvím českých soudů a trestních komisí. FROMMER, F.: *Národní očišťa*. Academia 2013

¹⁹ Za antifašisty měli být uznáni a legitimováni ti Němci, kteří: 1. byli vězňeni z politických nebo rasových důvodů nebo byli pro věrnost republiky jinak pronásledováni; 2. vedli před okupací i během ní boj proti nacismu a za ČSR; 3. byli příslušníky čs. nebo spojeneckých vojenských jednotek, partyzánských oddílů nebo pracovali v jejich službách; 4. nebyli členy nacistických organizací, přestože k tomu byli nuceni.“ STANĚK, T.: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, s. 147.

upravovaly majetkové poměry německého obyvatelstva. Jednalo se o dekrety ke konfiskaci zemědělského majetku (spravoval ho Národní pozemkový fond), movitého i nemovitého majetku (spravoval ho Fond národní obnovy). Zkonfiskovaný majetek odsunutých Němců byl později podle pařížských reparačních dohod z 21. prosince 1945 označen za součást náhrad válečných škod způsobených Třetí říší Československu. Konfiskaci nepodléhal majetek „nezbytně potřebný pro zabezpečení běžného života nebo pro osobní výkon povolání“, tedy hlavně oděvy, peřiny, prádlo, potraviny, nutné vybavení domácnosti, nářadí, nástroje aj.²⁰

Vůči německé menšině byly zavedeny restriktivní opatření, které se projevovaly ve všech oblastech. Němci byli vyloučeni se zpětnou platností k 5. května 1945 z výkonu veřejných služeb, měli omezenou možnost uzavřít sňatek a nesměli sloužit v armádě. Neslovanské obyvatelstvo bylo vyloučeno z práva volit a být volen, německé děti nesměly navštěvovat české školy a veškeré německé veřejné i soukromé školy byly uzavřeny. Platil zákaz vycházení po určené hodině, pro nákup v obchodech byla pro ně stanovena zrácená doba. Bylo zredukováno používání veřejné dopravy, omezeny telefonické hovory či korespondence, návštěva veřejných prostranství a různých kulturních akcí a snížený nárok na potraviny.²¹

Na obnovu průmyslu i dopravy v pohraničí bylo potřeba velké množství pracovních sil. Jejich nedostatek byl řešen reemigrací a stěhování z vnitrozemí do pohraničních oblastí a zavedením pracovní povinnosti Němců. Pracovní povinnosti podléhali muži (od 14 do 60 let) a ženy (od 14 do 55 let).

Tato restriktivní opatření byla kritizována již v létě roku 1945 a tyto hlasy sílily i v následujících letech.

2.2 Shromažďování německé menšiny do táborů

Shromažďování německého obyvatelstva do vzniklých internačních středisek a táborů probíhalo od konce května 1945 a „podle západoněmeckých pramenů bylo na čs. území využito 1 215 objektů jako internačních a záchytných táborů, 846 jako pracovních a kárných středisek a 215 věznic, kterými při kratší nebo delší době pobytu prošlo údajně asi 350 000 osob.“²² V zajateckých střediscích byly životní podmínky stěžovány podvýživou, šířily se nemoce a lidé čelili špatnému chování ze strany strážných. Rodiny

²⁰ STANĚK, T.: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, s. 122.

²¹ Taměž, s. 83.

²² STANĚK, T.: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, s. 66.

byly internovány často odděleně. Děti do 14 let měly být ušetřeny a dle výnosu ze srpna 1945 měly být propuštěny z internačních středisek. Pokud si jejich to však rodič nepřál, děti mohly ve středisku zůstat. O propuštění dětí se měli postarat příbuzní a pokud to nebylo možné, tak se o ně staral Červený kříž nebo charitativní útulky.²³ Střediska navštěvovaly pravidelně inspekce jak československé tak zahraniční. Bylo nutné založit střediska pro přestárlé, dlouhodobě nemocné a práceneschopné osoby a střediska pro opuštěné děti.

Na začátku roku 1947 začaly příslušné úřady věnovat pozornost úpravě zásobování a stravování sběrných středisek. Zdravotní a sociální podmínky byly ve sběrných střediscích nedostatečné, přestože komise, které střediska kontrolovaly, označovaly stav za uspokojivý. Situace se postupně začala zlepšovat. V letech 1948-1949 došlo k přejmenování táborů na „Internační a kárná pracovní střediska“. Důležité části pokynů obyvatel střediska byly přeloženy do německého jazyka, bylo zavedeno spolusestavování stravy a zásobování ze strany Němců, bylo povoleno kouření a držení zápalek či zapalovačů. Pracovní doba byla stanovena na 8 hodin denně a nesměla se „bez důležité příčiny“ prodlužovat. Práce v neděli a o svátcích byla jen výjimečně. Byla povolena návštěva bohoslužeb, společné ubytování rodin, zřízení mateřských škol. Děti školou povinné mohly být vyučovány v „základních naukách“ v německém jazyce aj..²⁴

Většina internačních středisek byla přeměněna na sběrná (odsunová) střediska nebo ubytovny pro osoby přidělené na práci. Pokud se nezjistily závažnější provinění, byly osoby propuštěny. Vysídlovat se neměli Němci, u nichž se předpokládalo kladné vyřízení žádosti o vrácení nebo zachování čs. občanství, osob ze smíšených manželství, odborníků a kvalifikované síly.

2.3 Odsun německé menšiny

Odsun obyvatel, tedy manipulace s jednotlivci a skupinami, s jejich majetkem a kulturou, byl obecný fenomén používaný v dějinách. Odsun²⁵ měl zabránit dalším ničujícím národnostním konfliktů ve střední Evropě, posílit suverenitu a územní

²³ STANĚK, T.: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, s. 68.

²⁴ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, s. 42.

²⁵ Přesuny obyvatel-příslušníků národnostních menšin byly chápány jako právně legitimní (např. odsun tureckých menšin v ustavujících se balkánských zemích během Balkánských válek, přesuny Řeků- Turků po první světové válce pod patronací Britů v rámci Společnosti národů či přesídlení německých kolonistů z Bukuviny a Podněstří do střední Asie a na Sibiř aj.). Samotné poválečné vysídlení Němců bylo součástí celoevropského protinacistického bezpečnostního procesu. HOUDA, P.; RATAJ, J.: *Československo v proměnách komunistického režimu*, s.30.

celistvost sousedů Německa. Postupimská konference probíhající od 17. července do 2. srpna 1945 schválila „spořádaný a lidský“ transfer Němců z Československa, Polska a Maďarska. Organizovaný odsun byl řízen Spojeneckou kontrolní radou v Berlíně.

Část Němců utekla na konci války či byla vyhnána během takzvaného divokého odsunu²⁶ od května do srpna 1945. Počet osob, které opustily ČSR během divokého odsunu, není přesně znám, některé odhady uvádí 200 000 – 300 000 sudetských Němců, další až 400 000 – 600 000 osob.²⁷ Benjamin Frommel uvádí přibližně 660 000 osob.²⁸ Osoby, které byly vyhnány či utekly během divokého odsunu, byli převážně etničtí Němci, příslušníci německé armády, členové oddílů SS a gestapa, nacističtí funkcionáři, němečtí běženci z osvobozených oblastí východní Evropy aj.

Odsun českých a slovenských Němců (tzv. sudetských a karpatských) upravovala prováděcí směrnice, kterou přijala československá vláda 14. prosince 1945 a samotný organizovaný odsun byl zahájen 25. ledna 1946 a ukončen 31. října téhož roku.

Hlavní odpovědnost za přípravu odsunu spočívala na armádě. Armáda kromě toho měla za úkol, spolu s civilními orgány, zajišťovat nacisty a jejich spolupracovníky, zajistit jejich internaci a kontrolovat dodržování opatření a pracovní nasazování v internačních táborech. V plné kompetenci měla také přípravu a zabezpečení odsunu německé menšiny.

V průběhu června a července roku 1945 vypracovala ministerstva pokyny k odsunu a na konci července byly zavedeny tzv. odsunové kategorie, podle kterých měli být obyvatelé německé národnosti odsunuti. Odsunové kategorie byly v tomto pořadí: „1. Okupanti, tj. Němci, kteří se do republiky přistěhovali po 1.10.1938; 2. Provinilé osoby; 3. Bývalí veřejní zaměstnanci; 4. Zemědělci; 5. Majitelé podniků a živností; 6. Příslušníci svobodných povolání; 7. Dělníci; 8. Ostatní.“²⁹ Kromě toho byla vytvářena evidence osob v jednotlivých kategoriích, ale nejednotná a složitá agenda situaci komplikovala. Vyřešení situace přineslo stanovisko z 20. listopadu 1945 zástupců Spojenecké kontrolní rady, které určovalo, kolik lidí bude vysídleno do jednotlivých zemí a okupačních pásem a v časovém harmonogramu.

²⁶ Více k tomuto tématu například: STANĚK, T.: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*; KŘEN, J.: *Odsun Němců ve světle nových pramenů*. In: *Češi, Němci, odsun*. Academia 1990; Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte (Hrsg.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa: Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei*

²⁷ Václav Houžvička se ve své práci *Návraty sudetské otázky* se zmiňuje o 600 000 osobách. HOUŽVIČKA, V.: *Návraty sudetské otázky*, s. 314.

²⁸ FROMMER, B.: *Národní očištění. Retribuce v poválečném Československu*, s. 57.

²⁹ STANĚK, T.: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, s. 71.

Transfer byl rozplánován do tří etap. Nejdříve měli být odsunuti pouze Němci z první kategorie, tedy okupanti a provinilé osoby, a to do poloviny roku 1946. V druhé etapě měli být odsunuti zbývající Němci s výjimkou osob z národnostně smíšených manželství, specialistů a antifašistů. Ve třetí etapě transferu měly Československo opustit kvalifikované pracovní síly pracující v průmyslu a zemědělství.

Počty transportů se upravovaly podle aktuální situace v jednotlivých zónách. Američané často požadovali prodloužení lhůt mezi jednotlivými trasami z důvodu problému při přijímání a začleňování vysídlovaného obyvatelstva. Také bylo požadováno, aby byly přepravovány kompletní rodiny.

Většina oblastních odsunových středisek byla během roku 1948 v likvidaci (počítalo se jen s odsunovým střediskem v Lešanech). Nadále byla držena střediska pro opuštěné děti, dlouhodobě nemocné, osamělé a práce neschopné lidi. Zvláštní osud měla některá odsunová střediska, která byla následně uznána jako vhodná místa pro tábory nucených prací.³⁰

Na začátku roku 1947 již byla hlavní část odsunu ukončena a k 19. říjnu bylo vysídleno přibližně 2 165 135 Němců, z toho do americké zóny 1 415 135 a do sovětské zóny (k 18. říjnu) 750 000 osob.³¹ Tzv. dodatečný odsun probíhal na přelomu roku 1947 – 1948. Tento odsun měl charakter spíše individuálního přesídlování osob, odbavení menších transportů z důvodů slučování rodin.

V květnu roku 1947 proběhl v Československu soupis obyvatelstva a dle Státního statistického úřadu bylo na území ČSR celkem 204 000 příslušníků německé národnosti, z toho 180 000 v Českých zemích a 24 000 na Slovensku.³² V zahraničí se předpokládal vyšší počet Němců, kteří zůstali v ČSR, po hlavní etapě odsunu na více než 300 000 osob. Přesný počet Němců pobývajících na československém území se neustále měnil vzhledem k migraci obyvatelstva, obtížemi způsobenými registrací národnostně nevyhraněných osob, příslušníků smíšených rodin a osob, přiklánějících se k české (slovenské) národnosti.

Během let 1949-1951 probíhalo dobrovolné vysídlení Němců, a to hlavně v rámci slučování rodin. Od ledna 1950 do jara 1951 proběhla operace Link, při které bylo umožněno sestěhování rodinným příslušníkům, 16 832 osob osob odešlo

³⁰ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, s. 78.

³¹ STANĚK, T.: *Odsun Němců z Československa 1945-1947.*, s. 223.

³² STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, s. 24.

individuálně do NDR a 1 818 do Rakouska.³³ Po zastavení této operace bylo vysídlování a slučování rodin, stejně jako návštěvy v SRN a Rakousku, velmi omezeno.

Po ukončení transferů začal přesun Němců z pohraničních oblastí do vnitrozemí. Byla tak využita pracovní síla a bylo zabráněno vytváření větších skupin Němců na území Československa.

Některé odsunutě osoby se pokusily vrátit zpět do Československa. Důvodů bylo několik: nezaměstnanost, nedostatek ubytování, ale i emocionální vazby k domovu a příbuzným., kteří zůstali na československém území. Tyto osoby byly však často zadrženy na hraničním přechodu a poté opět vyhoštěny.

I přes postupné rušení restrikcí, které byly po skončení války zavedeny, zůstal podíl Němců na veřejném životě nadále omezený.

2.4 Osídlování pohraničí a proměna jeho obyvatel

Po odsunu německého obyvatelstva zůstalo ve velké míře prázdné pohraničí, které bylo nutno dosídlit. Majetek Němců byl konfiskován, ale spravovat a chránit ho v celé jeho šíři nebylo možné. Tento fakt využili někteří občané a v pohraničí docházelo k živelnému usazování a vykrádání zanechaného majetku. Živelné usazování probíhalo od dubna do října 1945. Od října roku 1945 probíhal již organizovaný osídlovací proces a v březnu roku 1947 žilo v pohraničí okolo 2 500 000 obyvatel.

Snahou státu bylo co nejrychleji osídlit české pohraničí velkým počtem obyvatel, ale také aby to byly spolehlivé, pracovitě osoby, které co nejrychleji zajistí úspěšný chod hospodářství, zejména v oblasti zemědělství.

Obyvatelé pohraničí z první etapy pozemkové reformy byli převážně reemigranti (volyňští Češi, Čechoslováci z Podkarpatské Rusi, čs. navrátilci z Polska, nuceně nasazené obyvatelstvo z Německa, Francie, Belgie, Rumunska, Bulharska a Jugoslaviie, Romové, Maďaři, Řekové). Zásluhy za přerozdělení statků po Němcích byly dávány KSČ, která byla v pohraničí hojně podporována.

I když počet obyvatel v pohraničí byl vysoký, do konce roku 1948 byly nahrazeny jen dvě třetiny vysídlených Němců. Z důvodu vytváření velkých vojenských uzavřených prostorů či kolektivizace zemědělství, nebyla dosídlena původní část pohraničí. U větších měst v pohraničí docházelo k opačnému procesu, tedy že počet obyvatel se navýšil oproti stavu před odsunem obyvatelstva. Jednalo se o města na

³³ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, s. 38.

severu Čech: Liberec, Ústí nad Labem, Opava, Karlovy Vary, Chomutov, Teplice, Jablonec nad Nisou, Most. Hlavní skupinu osídlenců tvořili převážně mladí lidé. Pro většinu z příchozích znamenalo přestěhování do pohraničí příležitost, jak zlepšit nebo alespoň zachovat své dosavadní sociálně ekonomické postavení.³⁴

2.5 Sudetští Němci v poválečném Německu

Německá poválečná společnost byla nucena přimout 12,5 miliónu uprchlíků³⁵ a vysídlenců. Nepopíratelným úspěchem vítězných mocností je poměrně klidný přechod transferu německé společnosti z východu na západ a zároveň utváření státu. „Vysídlení“ z vlasti znamenalo nucené „usídlení“ v nové vlasti. Sudetští Němci byli rozmístěni převážně do jižních částí sovětské okupační zóny a na území americké okupační zóny. V polovině roku 1946 bylo při sčítání lidu napočítáno v sovětské okupační zóně cca 830 000 vysídlenců a v americké zóně 1,5 miliónu. V americké okupační zóně byli sudetští Němci usídleni nejvíce v Bavorsku, Hesensku či Bádensku-Württembersku.

2.5.1 Usídlování v NDR

V sovětské okupační zóně a později v NDR byl problém vysídlenců vyřešen dekretem z roku 1948, kdy vysídlenci jako samostatná skupina přestali existovat. Organizace vysídlenců či nárok na jakákoli práva byly tvrdě potlačeny policejními prostředky.

2.5.2 Usídlování v SRN a vznik sudetoněmeckých spolků

Při usídlování vyhnanců byl brán v potaz pouze jeden požadavek, a to jaká je kapacita ubytovacího prostoru v daném regionu. Většina volných ubytovacích prostorů byla ve venkovských oblastech se slabou infrastrukturou, kde bylo málo pracovních příležitostí (převážně zemědělství). Vysídlenci byli rozmístěni v oblastech po jednotlivých rodinách. Okupační správou bylo zabraňováno, aby žily bývalé komunity pospolu. Tím se mělo zabránit uzavírání skupin před okolním světem. Bylo zakázáno nošení krajaňských odznaků, poukazujících na etnicitu či zakládání vlastních organizací, které

³⁴ ARBURG, Adrian v.; STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951*. SUSA, 2011.

³⁵ KOSSERT, A.: *Kalte Heimat*, s. 40.

by zastupovaly zájmy dané skupiny. Vysídlenci se měli rozplynout v německé společnosti, která je přijala.³⁶

Důležitou úlohu měly církve, protestanská i katolická, které pomáhaly vysídlencům i „domácímu“ obyvatelstvu a hrály roli prostředníka v urovnávání vztahů mezi „domácími“ Němci a vysídlenci. Ve spíše protestanském Německu se zvýšil počet katolíků, kteří byli vysídleni z východních zemí a kteří přinášeli zvyky a tradice ze svých zemí.³⁷

Sociální sestup vyhnaců v nové vlasti byl vysoký. Vyhnanci v nové vlasti nedisponovali žádnými styky, neměli majetek, a proto se dlouho nemohli vymanit ze sociální degradace. Profesní a společenská změna ve větší míře postihla hlavně starší generaci, která měla problémy s adaptací. Úspěšněji se zapojovali do procesu lékaři, dentisté aj. obtížněji se zapojovali zemědělci. S problémy probíhala asimilace v Bavorsku, kde byl umístěn největší počet vyhnanců zvláště ze Sudet. Bavorsko bylo v době příchodu vyhnanců silně agrární zemí a nově usídlené obyvatelstvo bylo výrazně nad úroveň domácího obyvatelstva, protože přicházelo z industrializovaných oblastí. To vyvolávalo střety mezi obyvateli, docházelo k hádkám ohledně práce, ubytovacím kapacitám či potravinám.

Po právní stránce byli vysídlenci postaveni na stejnou úroveň jako starousedlíci. Vysídlencům nebyla poskytována zvláštní materiální pomoc, ani nedostali zvláštní status. De facto však byli považováni za občany druhé kategorie, byli „zátěží a trestem“ za prohranou válkou. Východiskem z krize mohlo být zajištění návratu vysídlenců zpět do vlasti, což ovšem nebylo možné. Teprve až hospodářský růst na začátku 50. let, na kterém společně pracovaly obě skupiny, umožnil rozsáhlou bytovou výstavbu a nápravu v ubytování vysídlenců a stabilizaci poměrů.

Roku 1947 vzniklo Spolkové ministerstvo pro vyhnance, které mělo ve správě veškerou agendu vysídlenců a ke konci 40. let vzniklo několik organizací sdružujících

³⁶ V německé literatuře existuje mnoho próz a básní týkající se vysídlení a nutnosti začlenění se do společnosti. Andreas Kossert ve své knize *Kalte Heimat* shrnuje nevýznamější vysídleneckou literaturu obou německých států na stranách 274-301. Mimo jiné v Čechách vyšla v roce 2012 kniha německé autorky Angeliky Overath *Ten den. Román jedné noci*. Kniha popisuje příběh vysídleňkyně, která po ztrátě domova není schopna vyrovnat se s novým domovem.

³⁷ Vysídlenci z oblasti Chomutova vytvořili nové poutní místo, aby jim nahradilo původní poutní místo v Krušnohoří. Pouť vedla z Neukirchenu do Trutzhainu, kde byl v 60. letech postaven poutní kostel. KOSSERT, A.: *Kalte Heimat*, s.233-235; Také: *Quinauer Wallfahrt nach Trutzhain* [online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.sudeten-bayreuth.de/trutzhain.html>

vysídlenec. V květnu 1949 vzniklo sdružení *Zentralverband der vertriebenen Deutschen, ZvD*³⁸ či *Verband der Landsmannschaften, VdL*.³⁹ V Chartě německých vysídlelců (*Charta der Heimatvertriebenen*),⁴⁰ kterou v srpnu 1950 schválily ZdV a VdL, byly mimo jiné stanoveny cíle o uznání a rovnost vysídlelců v každodenním životě v Německu a o právo na vlast. V roce 1957 se spojily ZdV a VdL v *Bund der Vertriebenen-Vereinigte Landsmannschaften, BdV*.

Sudetoněmečtí politici upozorňující na postavení vysídlelců v listopadu 1949 podepsali tzv. *Eichstättskou adventní deklaraci*, která se stala základem pro sudetoněmeckou evropskou politiku. Deklarace potvrzuje rozchod s nacionálně socialistickým státem, totalitarismem jakéhokoli druhu, násilím a kolektivním obviňováním, přiznání k lidským právům (právo na domov) aj..⁴¹ Na *Eichstättskou adventní deklaraci* navázalo v lednu 1950 tzv. *Detmoldské prohlášení*, kterým bylo založeno *Sudetendeutsche Landmannschaft* (Sudetoněmecké krajanské sdružení). Toto krajanské sdružení je považováno za „útvár sudetoněmecké národnostní skupiny, existující mimo její domov.“ Mezi hlavní cíle této organizace patří hájit zájmy sudetských Němců a jejich potomků, rozvíjet kulturní a vědecké dědictví bývalé domoviny a podporovat partnerský poměr mezi Němci a Čechy a další.⁴²

Roku 1949 byl schválen spolkový zákon o rovnoprávnosti vyhnanců a utečenců německé národnosti s německými státními příslušníky. Zákon zrovnopraňoval vyhnance jako „Němce ve smyslu ústavy“ (paragraf 166 Zákl.zák.) s původními občany státu. V ústavě a zákonech šlo o struktuární opatření, která sloužila k začlenění vyhnanců z dlouhodobého hlediska. Umožňovala přesídlení a rozdělení vyhnanců v rámci jednotlivých spolkových zemí SRN. Plná německá státní příslušnost byla přiznána vysídlelcům až v roce 1955, neboť dle základní ústavy schválené roku 1949 patřili mezi Němce pocházející z neněmeckého území.

³⁸ Tento svaz organizoval své členy podle regionů, v nichž se nově usídlili. Tento svaz a jemu podobné usilovaly především o formálně-právní a materiální rovnost se starousedlíky. Bund der Vertriebenen. *Geschichte bis 1955*[online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.bund-der-vertriebenen.de/derbdv/historie-1.php3>

³⁹ Svaz VdL organizoval své členy podle země původu a usiloval o „právo na vlast na Východě“, tedy revize poválečného uspořádání v rámci celoevropského mírového uspořádání a úplnou restituci bývalých majetkových poměrů.

⁴⁰ *Charta německých vyhnanců* [online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.bund-der-vertriebenen.de/derbdv/charta-cs.php3>

⁴¹ NITTER, E.: *Sudetoněmecká národnostní skupina po vyhnání a její integrace*, s. 203

⁴² *Sudetendeutsche Landmannschaft. Ziele der Sudetendeutschen gemäß Satzung der SL*[online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z http://www.sudeten.de/cms/?Die_Sudetendeutsche_Landsmannschaft:Ziele

V roce 1952 byl odhlasován zákon o odškodnění, který měl zdokonalit zákon z roku 1949, který byl rozšířen o více než 30 novel. Zákon zaručil odškodnění za ztráty majetku způsobené válkou a náklady na začlenění do německé společnosti. Odškodnění se týkalo více než 8 miliónů starousedlíků a 12,5 miliónů vyhnanců a uprchlíků ze sovětské zóny. V průměru se jednalo přibližně o 22% vzniklých majetkových ztrát. Celkově vyplacená suma do roku 1993 byla vyčíslena na cca 140 miliard marek.⁴³ Po sjednocení Německa bylo zákonem o podpoře vyhnanců z roku 1994 odškodnění rozšířeno i jednorázovým vyplacením sumy 4000 marek pro oprávněné žadatele z NDR.⁴⁴

2.6 Shrnutí

Německá menšina byla po druhé světové válce odsouzena kolektivní vinou a většina z nich byla zbavena práv, internována, souzena lidovými soudy a musela se řídit restriktivními opatřeními. Počet sudetských odsunutých Němců se k roku 1948 pohybuje kolem 2,5 milionů lidí. Z významné předválečné národnosti se po odsunu stane menšinou, která se nezbaví stigmatu „Němců“. Vymezení Československa, jako státu dvou národností Čechů a Slováků bez neslovanských menšin, ovlivnilo postavení německé menšiny ve velké míře.

⁴³ GROSSER, T.: Sudetští Němci v poválečném Německu. In: KOSCHMAL, W.; NEKULA, M.; ROGALL, J.: *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Paseka 2002, s. 244.

⁴⁴ Tamtéž, s. 244.

3 POSTAVENÍ NĚMECKÉ MENŠINY OD ROKU 1948

3.1 Změna politického systému po únorovém převratu

Základem politického systému po převratu v únoru 1948 se stala absolutní moc komunistické strany. Během krátké doby se uskutečnil přechod od dosavadní regulované demokracie z let 1945–1948 k diktatuře. Výrazně stoupla pozice represivních složek a naopak poklesla až zanikla pozice samosprávných a zákonodárných útvarů. Významnou roli v mocenském systému měli sovětští poradce, kteří působili od roku 1949–1956 v Československu. Sovětští poradci působili na různých stupních institucí napříč oblastmi a jejich hlavním úkolem bylo zavádět sovětský model společnosti a mocenskopolitický systém. Vnitřní národnostní politika se řídila dle politiky SSSR. Po zjednodušení národnostní situace v důsledku transferu, se péče o německou menšinu převáděla do pravomocí Národních výborů.

V mezinárodním hledisku se vztah k menšinám projevil ve *Všeobecné deklaraci lidských práv* v roce 1948. Dokument posiluje homogenitu obyvatelstva občanským principem, tady zacházet se všemi lidskými bytostmi stejně a chránit lidskou důstojnost bez ohledu na národní či národnostní příslušnost. V sovětském bloku se tento princip projevil v podobě inertnacionalismu, předpokladu mezinárodní sounáležitosti, sbližování národů v socialistickém společenství v budoucí beztřídní společnosti, která si ponechává národní kulturní rysy, ale ty neměly být dominantní.

Dne 9. května 1948 byla přijata Ústava, která řešila vztah Čechů a Slováků podle internacionalismu a zesílené státní moci. Politická rovnoprávnost národů a národností se stala právní i skutkovou podstatou, založenou na přiznání stejných práv všem občanům bez ohledu na jejich národnost. Ústava nezaručovala menšinám žádná kolektivní práva, každé menšině bylo dodatečně upravováno její postavení dle potřeby vládnoucí moci. Přihlášení k národnosti vycházelo z ústavního principu na základě volného rozhodnutí se k inklinaci k jedné z pěti národností nebo k zařazení mezi „ostatní a nezjištěné“.

Státní menšinová politika se vytvářela jen pozvolna. Na počátku padesátých let se stabilizovalo postavení polské, urajinské a maďarské národnosti.⁴⁵ V následujících

⁴⁵ Maďarská menšina byla stejně jako německá menšina považována za „politicky nespolehlivou“. Maďarská menšina byla nuceně přesunuta z domovských obcí a oblastí na Slovensku na základě nařízení československé vlády o veřejných pracích z roku 1945. Maďaři osidlovali v pohraničí, tedy místa po odsunutých Němcích. V roce 1948 byl odsun Maďarů ze Slovenska zastaven a Maďaři se mohli začít

letech mohly menšiny začít používat mateřský jazyk v místech s vyšší koncentrací dané skupiny a při jednání s úřady. Příslušníci uvedených menšin mohli rozvíjet svoji národní kulturu, k čemuž sloužily kulturní spolky a svazy. K nejsložitějším úkolům menšinové politiky patřilo řešení menšinového školství. Zatímco polské, ukrajinské a rusínské školství fungovalo i v letech po válce, maďarské bylo znovu obnoveno kvůli neúspěchu vzdělávání maďarských dětí ve školách slovenským jazykem.⁴⁶

Národnostní politika byla řízena ÚV KSČ a jejím ideologickým oddělením, spolu s referáty ministerstva vnitra, národní obrany, národní bezpečnosti, školství a osvěty, ministerstem kultury, Ústřední radou odborů a ROH, krajských, okresních, místních národních výborů a členské organizace KSČ.⁴⁷

Významnou roli v utváření menšinové politiky hrály zahraniční události konkrétně vznik sousedních států, sovětizované Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky a Maďarské lidové republiky.

3.2 Zahraniční politika a její působení na postavení německé menšiny v ČSR

V podvědomí Čechů a Slováků, a to nejen v poválečných letech, zůstává přesvědčení, že „Dábel mluví německy“.⁴⁸ Na změnu postavení Němců v ČSR měla vliv mezinárodní politická situace a navazování diplomatických styků s Německou demokratickou republikou (dále NDR) a Spolkové republiky Německo (dále SRN). Po vzniku dvou německých států v roce 1949 se přístup ke každému z nich diferencoval. SRN byla představována jako stát, kde zůstalo vše negativní z německé historie oproti tomu NDR byla prezentována jako lidově demokratický stát, který byl „spojencem“, členem socialistického bloku a hlavně „noselem německých demokratických a humanistických tradic“.⁴⁹

Československá vláda sledovala začleňování vysídlenců v obou německých státech a v rámci dobové propagandy je i rozlišovala. Začleňování vysídlenců bylo

vracet zpět na Slovensko. Většina se na Slovensko navrátila a někteří zůstali v českých zemích. Vývoj maďarské menšiny po roce 1945 je specifický, více k tomuto tématu: NOSKOVÁ, H.: Maďaři a české země. Ztráta tolerance v autoritativním režimu Československa. In: *K problémům menšin v Československu v letech 1945-1989*, s. 87-113.

⁴⁶ PETRÁŠ, R.: *Menšiny a právo v České republice*, s. 109.

⁴⁷ NOSKOVÁ, H.: Národnostní menšiny a politiky komunistické moci v letech 1948-1989. In: *K problémům menšin v Československu v letech 1945-1989*, s. 81.

⁴⁸ LEMBERG, H.: *Mit unbestechlichen Blick. Studien von Hans Lamberg zur Geschichte der Bohmischen Länder und der Tschechoslowakei*, s. 49.

⁴⁹ LITZOVÁ, Z.: *Kulturní vztahy mezi ČSSR a SRN v 60. letech 20. Století*, s. 84.

v roce 1948 v NDR dokončeno a označeno za velmi uspokojivé. V SRN, jak konstatovala čs. vláda, se to „nepovedlo“. Hlavním důvodem, proč byl z čs. strany konstatován neúspěch, byl vznik vysídleneckých organizací, které se domáhaly práva na vlast a na majetek. Když se organizace spojily v *Chartě německých vyhnanců*, začala být SRN prezentována ve východním bloku jako stát plný „nacionalismu, šovinismu a revanšismu“.⁵⁰ Tato rétorika dominovala v československé politice po celou dobu komunistické vlády.

Společnou deklarací mezi Československem, Polskem, Maďarskem a NDR z 23. června 1950⁵¹ bylo prohlášeno, že poválečné hranice stejně jako vysídlení Němců je považováno za „nezměnitelné a oprávněné“. Tím Walter Ulbrich, generální tajemník SED od roku 1950–1971, popřel jakékoli náznaky či požadavky na bývalý domov či otázku bývalých hranic ze strany NDR. Tato smlouva byla první v rozvoji československo-německých vztahů a zintenzivnila styky mezi oběma státy. Klement Gotwald definoval vztah k německým státům na zasedání 24. února 1950 takto: „*Musíme se v naší každodenní práci.... zlikvidovat ještě někdy i do našich řad zasahující názor: Němec je Němec. Není to pravda. Není Němec jako Němec.*“⁵² Mezi ČSR a NDR byla navázána spolupráce v politické, hospodářské a kulturní oblasti. Mimo jiné proběhla jednání o uvolnění některých dosud vězněných německých zajatců, rozšíření turistického ruchu, zlepšily se podmínky pro usnadnění návštěv občanů německé národnosti u příbuzných a známých v NDR, bylo založeno Kulturní a informační středisko (KaIS) NDR v Praze.⁵³ Dne 3. února 1955 byla uzavřena smlouva mezi NDR a ČSR o zastavení válečného stavu.

Ke zvýšení zájmu státu o menšinovou politiku přispěla krize sovětského bloku v roce 1956 . 19. listopadu 1956 proto byl schválen dokument týkající se problematiky práce s německou menšinou *Zásady práce mezi německým obyvatelstvem v ČSR* schváleným ÚV KSČM. Úkoly, které vyplývaly z tohoto dokumentu, se posléze s rozdílným efektem uplatňovaly v praxi. Především šlo o osvětovou činnost a získávání Němců pro výstavbu socialismu (tedy pokračování tendencí z předchozích let). Zvýšený

⁵⁰ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 98.

⁵¹ Zásadní význam měla část Společné deklarace vlády ČSR a Prozatímní vlády NDR, kde se uvádělo: „Oba naše státy nemají žádných uzemních nebo hraničních nároků a jejich vlády zdůrazňují, že provedený odsun Němců z Československé republiky je nezměnitelný, spravedlivý a definitivně vyřešený.“ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 97.

⁵² HÁJEK, J.: *Německá otázka a československá politika*, s. 13.

⁵³ Středisko KaIS pořádalo různé kulturní akce s účastí umělců z NDR, pomáhalo při nákupu a výpujčení knih, gramofonových desek, filmů, diapozitivů, časopisů, jazykově připravovala učitele a lektory aj. STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 136.

zájem o německou menšinu se pravidelně opakoval vždy před volbami do Národních výborů a do Národního shromáždění skrze organizace ROH, SČSP a ČSM.⁵⁴

3.3 Přesídlování německé menšiny

Ukončení odsunu, rušení internační středisek a nedostatek českých zaměstnanců, hlavně v oborech vyžadujících namáhavější fyzickou práci, urychlilo asimilaci Němců. Němci byli přesouváni z pohraničí v různých etapách dle hospodářských zájmů a také kvůli veřejnému mínění. Akce měla zklidnit situaci v pohraničí, kde byly stále patrné protiněmecké nálady. Při přesídlování obyvatelstva byl kladen důraz na přesídlování celých rodin, kterým mělo být zajištěno odpovídající ubytování ve vnitrozemí. Cílem přesídlování byla i větší segmentace německé menšiny.

Přesídlení bylo naplánováno od 1. března 1948. Akce neproběhla bez problémů, řešil se hlavně nedostatek vhodného ubytování. Některé rodiny byly vícekrát přeposílány na vhodná místa ve vnitrozemí či výjimečně i zpět do pohraničí.

Úbytek pracovních sil v pohraničí měl výrazně negativní dopad na pohraniční průmysl. Situace byla komplikovaná rovněž nevyjasněnými kompetencemi mezi jednotlivými resorty. Vzájemně se křížily zájmy státu, okresů, průmyslových odvětví i závodů.

3.4 Demografický vývoj německé menšiny v 50. letech

První sčítání obyvatel po 2. světové válce se na československém území uskutečnilo v březnu 1950 a mělo název „Národní sčítání 1950“,⁵⁵ jelikož se současně uskutečnil také soupis zemědělských, průmyslových, živnostenských závodů, domů a bytů. Sčítání lidu potvrdilo, že Československo je státem dvou národů Čechů a Slováků s minimalizovanými národostními menšinami. Pro veřejnost byla data národního sčítání 1950 uvolněna až po odtajnění v roce 1962.⁵⁶

Výchozí předpoklad byl splněn, z 12 338 450 obyvatel ČSR bylo 8 383 923 Čechů (67,9 %) a s 3 240 549 Slováků (26,3 %). Největší poválečnou menšinou byla maďarská s 367 733 obyvatel (3,6 %). Druhá největší menšina byla německá, ke které

⁵⁴ STANĚK, T. : *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, s. 139.

⁵⁵ ČSÚ: *Historické sčítání lidu na území Československé republiky II* [online]. [Cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie_1969_1950

⁵⁶ Tamtéž.

se přihlásilo 165 117 osob, což odpovídalo 1,3 % přítomného obyvatelstva.⁵⁷ Sčítání lidu proběhlo na základě subjektivního vyjádření, tedy ke kterému národu je sčítáný v kulturním a pracovním společenství vnitřně spjat. Ve smíšených manželstvích se udávala národnost spíše česká/slovenská, a proto nebyli tito občané jako Němci úřady registrováni.

V teritoriálním rozmístění bylo migracemi docíleno poměrně velkých změn. V některých regionech žilo německé obyvatelstvo poměrně koncentrovaně, a to zvláště ve třech okresech, kde Němců bylo nad 10 000. Jednalo se o okresy: Sokolov s 17 926 osobami, Karlovy Vary s 13 915 osobami a Teplice s 10 208 obyvateli německé národnosti.⁵⁸ V dalších 7 okresech žilo mezi 5 000 – 10 000 obyvatel německé národnosti.⁵⁹

V důsledku subjektivního vyjádření se k národnosti, ze strachu označit se za Němce, jsou tyto údaje nepřesné a nemohou postihnout skutečný stav.⁶⁰ Nepříznivá byla i skladba obyvatelstva německé národnosti co do věku a pohlaví, kdy převažovali starší obyvatelé a ženy. Během 50. let se zvýšil počet smíšených sňatků, a tím klesala i národnostní homogenita.

Největší procento Němců pracovalo v průmyslu, výrobních řemeslech a stavebnictví (70,3%), v zemědělství a lesnictví (18,3%), v obchodu a peněžnictví (3,6%). V sociální struktuře převažovali dělníci (89,6%) nad pracovníky v kvalifikovaných a pomocných pracích (8,7%). Nejvíce německých dělníků pracovalo v hornictví, textilním, sklenářenském, keramickém, kovozpracujícím průmyslu.⁶¹

V letech 1950-1960 se z ČSR vystěhovalo 7 205 Němců, a to hlavně z důvodu sestěhovávání rodin, tedy operace Link. Avšak žadatelů o vystěhování bylo mnohem více, čs. prameny evidují jen v roce 1956 55 000 žádostí. Rozdílné počty vystěhovaných obyvatel a vystěhovaleckých žádostí uvádějí zapadoněmecké prameny.⁶²

⁵⁷ V demografických počtech vycházím z knihy Tomáše Staňka *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, s. 86; z demografických ročenek volně dostupných na portále Českého statistického úřadu. *Demografické ročenky (pramenná díla) 1969 -1950* [online]. [Cit. 7. 4. 2013] http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie_1969_1950

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Nejvíce v okresech: Jablonec nad Nisou – 9 223, Chomutov - 8 704, Děčín 7 672. STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s.87.

⁶⁰Problém národnostně smíšených rodin, identifikace obyvatelstva v oblasti Hlučínska a obyvatel Těšínska.

⁶¹ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 94-95.

⁶² Tamtéž, s. 95.

3.5 Úprava sociálních a právních vztahů

K úpravě sociálních a právních vztahů mezi státem a občany došlo 15. dubna 1948, kdy byl schválen zákon o národním pojištění, na které měly nárok veškeré pracující osoby bez ohledu na státní příslušnost.⁶³ Další vyhláška z 25. května 1948 upravovala a stabilizovala pracovní a mzdové podmínky, čímž se zlepšila sociální situace německého obyvatelstva. Ustoupilo se od 20% srážek z hrubých mezd a platů ve prospěch státu, které byly státu odváděny od roku 1945. Odpadlo odvádění dané finanční částky z nemocenské a pracovní poměr se stal regulérním pracovním poměrem. Pracovní poměr mohl být rozvázn jen příslušným národním výborem.⁶⁴ Zrušení těchto restriktivních opatření v sociální a pracovně-právní sféře stabilizovalo životní podmínky německé menšiny.

V průběhu roku 1949 byly postupně uspokojovány specifické národnostní a kulturní potřeby německého etnika. Vznikaly první zájmové kulturní kroužky. Nadále bylo omezenováno vzdělávání v německém jazyce, užívání jazyka na veřejnosti, širším kontaktům s kulturními hodnotami či možnost samostatného sdružování se mimo povolená místa.

Základem politiky k německé menšině na několik dalších let se stal oběžník ministerstva vnitra z 31. března 1950 o „Zacházení s osoby německé národnosti“.⁶⁵ Směrnice krátkodobě zintenzivnila činnost úřadů k německé menšině, snažila se odstranit protiněmecké nálady a zdůrazňovala ústavní rovnost občanů: „*Národní výbory si musí uvědomiti, že ony – jako lidové orgány – jsou především na svém správním území odpovědny za chování stěžejních ústavních zásad a že proto nesmí také trpěti jakékoliv rasistické a šovinistické výstřelky.*“⁶⁶

V lednu roku 1950 přibylo 29 vládních usnensení v oblasti ochrany práce a sociální péče, jež zrovnoprávňovaly Němce, kteří ještě neměli osvědčení o čs. státním občanství.

Kromě diskuzí na téma rozptylu německé menšiny, kdy se uvažovalo o

⁶³ PETRÁŠ, R.: Specifika právního postavení Němců na počátku roku komunistické éry. In: ARBURG, A. v.; DVOŘÁK, T.; KOVAŘÍK, D.: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, s. 327

⁶⁴ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 78

⁶⁵ PETRÁŠ, R.: Specifika právního postavení Němců na počátku roku komunistické éry. In: ARBURG, A. v.; DVOŘÁK, T.; KOVAŘÍK, D.: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, s. 329.

⁶⁶ Tamtéž, s. 329.

navrácení způsobilým Němcům do bývalých bydlíšť a pracovišť,⁶⁷ byla rušena různá opatření a zákazy (mimo jiné do té doby stále platné návštěvy veřejných místností, zábav, lesů a parků, používání němčiny na veřejnosti aj.). Pracující Němci žádali stát o navrácení 20% srážky na mzdách, na který měli právo po úpravě pracovního poměru vyhláškou z 25. května 1948. V důsledku nedodržování vyhlášky byla Němcům nadále strhávána srážka. Za období, kdy jim byla strhávána, chtěli zpětně vyrovnání. Peníze, které měly být odevzdány státu, většinou skončily v podnicích, kde docházelo k vyplácení mezd. Ke dni 15. prosince 1950 byly doplatky vyčísleny na 46 079 274 Kč.⁶⁸ Zpětné vyrovnání se kvůli sporům mezi resorty, kdo má vlastně vyplácet srážky na daních, prodloužilo až do roku 1953, kdy celou věc vyřešila měnová reforma. Ve zprávě k vrácení srážek na mzdách bylo vyhodnoceno, že „vrácení srážek by mohlo dříve (po únoru 1948) přispět ke zlepšení existenčních podmínek Němců, ale nyní již je pozdě a celá situace by byla jen zátěží“.⁶⁹ Částečně bylo slíbeno navrácení 20% srážky, pokud se najde nějaká hotovost, a to ve formě navrácení nákupem německých knih nebo jiných investic pro zesílení osvětové práce v německé národnostní skupině.⁷⁰

3.6 Udělování občanství německé menšině

Od ukončení transferů byl vládou rozšířen okruh osob, které mohly žádat o vrácení československého občanství. Žádostem o navrácení občanství bylo vyhověno tehdy, pokud žadatel nepřijal jiné občanství, neporušil povinnosti čs. občana a pokud daná osoba měla trvalé bydliště v Československu. Osoby starší 14-ti let musely prokázat přiměřenou znalost češtiny nebo slovenštiny. „Přiměřenou“ znalost jazyka pro získání občanství a zmírnění úředního postupu při získávání občanství upravovalo vládní nařízení 252 z roku 1949.⁷¹

Přijmutí či nepřijmutí čs. občanství mělo několik důvodů. Přijmutí občanství neznamanelo automatické navrácení zkonfiskovaného majetku, znamenalo ale povinné

⁶⁷ Tato diskuze se ve velké míře setkala s averzí ze strany čs. obyvatel, zvláště těch, kteří se usídlili v pohraničí. Averze vyplývala ze strachu o navrácení majetku bývalých vlastníků. Stížnosti byly vedeni Němci, kteří pracovali ve vnitrozemí a byli nasazeni na práce především v zemědělství a stavebnictví. Tito Němci žili v obtížných podmínkách, často nedostatečných ubytovacích podmínkách a měli problémy s diskriminací. STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 103.

⁶⁸ Tamtéž, s. 106.

⁶⁹ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 107.

⁷⁰ Tamtéž, s. 107

⁷¹ PETRÁŠ, R.: Specifika právního postavení Němců na počátku roku komunistické éry. In: ARBURG, A. v.; DVOŘÁK, T.; KOVAŘÍK, D.: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, s. 329.

nastoupení na vojenskou službu, a to i pro starší osoby a osoby, které sloužily v německé vojenské službě (*Wehrmacht*). Pokud bylo přijmuto čs. občanství, byly zvýšeny komplikace spojené s emigrací.⁷² Vojenská služba byla většinou vedena beze zbraně, tedy v Pomocných tankových praporech (PTP).

SRN udělila všem Němcům německé státní občanství na základě výroku Spolkového ústavního soudu v Karlsruhe z 28. května 1952. Němcům v ČSR byly posílány dopisy s potvrzením o domovském právu a o občanství v SRN (tzv. *Heimatscheine*).

Tento akt donutil československou vládu ke změně udělování československého občanství. Zákonem, který byl uveden v platnost 7. května 1953, bylo uděleno kolektivně československé občanství všem Němcům, kteří měli stálé bydliště na čs. území a kteří dosud státní občanství nezískali. Toto jednání vyvolalo u německé menšiny znepokojení a neklid. Těm, kteří nepřistoupili k čs. občanství či si do roku 1955 nevyzvedli občanský průkaz, byl ukončen pobyt v ČSR.⁷³

3.7 Shrnutí

Svět se orientuje spíše na jedince a na jeho práva. Změna v postavení německé menšiny byla v největší míře ovlivněna vznikem německých států. Demograficky se německá menšina zmenšila na 165 117 osob. Populace stárla a převažovaly ženy. K největší koncentraci došlo ve správních obvodech Sokolov, Karlovy Vary a Teplice. Úpravou sociálních a pracovně právních vztahů a rušení restriktivních opatření se situace menšiny zlepšuje. Po udělení německého občanství ze SRN z roku 1952 je kolektivně všem Němcům s trvalým bydlištěm v ČR uděleno československé občanství 7. května 1953.

⁷² KAPLAN, K.: *Kořeny československé reformy 1968 III.*, s. 318.

⁷³ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 111.

4 PROBUZENÍ NĚMECKÉ MENŠINY

4.1 Státem organizované začleňování menšiny

V místech s větším a kompaktním zastoupením německého obyvatelstva vznikaly od 50. let při místních národních výborech tzv. komise pro národnostní věci. Každá komise měla svého znalce poměrů, který měl být důvěrníkem obyvatel německé národnosti. Tato komise měla pomáhat německým spoluobčanům v řízení politicko-výchovné a kulturně osvětové práce a zároveň provádět kontrolu jejich životních podmínek a chování. Iniciativu převzali v těchto institucích hlavně Němci z řad antifašistů, komunistů a levicově zaměřených sociálních demokratů.⁷⁴

Do aktivit komise patřilo i svolávání schůzí občanů německé národnosti, kde se hovořilo o otázkách mezinárodní politiky v dobovém duchu a o cestách sociálistické výstavby v Československu. Poprvé bylo umožněno Němcům veřejně a ve větším počtu vystoupit s nejrůznějšími dotazy a připomínkami. Značný zájem ve veřejných diskuzích byl o řešení občanských záležitostí, o podmínkách vystěhování a možnosti návštěv příbuzných v obou německých státech. Velký zájem byl i o vzdělání a kulturní vyžití v mateřském jazyce. I mimo komise pro národnostní věci byl umožněn rozvoj kulturní práce. Jednalo se o zřizování souborů zájmové umělecké činnosti, pořádání kurzů a přednášek, částečné vysílání místního rozhlasu v německém jazyce.

Jazyková problematika byla velmi důležitá při zabezpečování specifických národnostních potřeb. Ačkoliv se používaly prvky dvojjazyčnosti (v závodních podnicích, časopisech, vysílání rozhlasu), na veřejnosti se nesetkávala němčina s porozuměním. Používání mateřského jazyka na soudech bylo právně regulované,⁷⁵ ale vždy záleželo na místních podmínkách. Doporučovalo se, aby v oblastech s vyšším počtem obyvatel německé národnosti, bylo používáno rodného jazyka v osobním a písemném styku. Bylo však nutné, aby si Němci osvojili češtinu (slovenštinu). K tomu přispívaly i kurzy češtiny (slovenštiny) organizované státní osvětovou péčí, ROH a společenskými organizacemi. Někteří Němci ovládali majoritní jazyk velmi dobře, a to hlavně v mluveném projevu.

⁷⁴ ČERMÁKOVÁ, B.; WEBER, D.: *Československu věrní zůstaneme*, s. 11-31.

⁷⁵ Zákon z 30. října 1952, č. 66 Sb. o organizaci soudů v § 6, odst. 1 potvrzoval rovnost všech občanů před zákonem a v odst. 2. Uváděl: „Každému občanu se zaručuje možnost, aby před soudem jednal ve své mateřštině“. Totalita. *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé 66/1952 Sb.* [online]. [Cit. 7. 4. 2013] Dostupné z http://www.totalita.cz/txt/txt_zakon_1952-066.pdf

Vyšší organizovanost ze strany německé menšiny byla ve svazu ROH, kde němečtí dělníci byli ve velké míře zastoupeni (například v roce 1954 bylo 80-85% všech ekonomicky aktivních Němců).⁷⁶ Do ROH byli přijímáni i Němci bez čs. státní příslušnosti. Formuloval se názor, aby bylo umožněno komunikovat ve vnitrooborovém životě svou mateřštinou. Po zřízení zvláštního referátu pro „*Řízení práce mezi občany německé národnosti*“, se zvyšoval počet Němců, kteří byli zvoleni do vyšších svazových a všeoborových orgánů, a to zvláště v dolech a průmyslových závodech. V roce 1954 bylo více než 1000 německých odborových funkcionářů.⁷⁷ Funkcionáři navštěvovali pravidelně školení, večerní odborářské kurzy či internátní školení (2,3,7,14 denní), které bylo připravováno v německém jazyce a přednášeno lektory, kteří uměli německy. Tento proces měl stimulovat pracovní výkony Němců a zároveň vychovávat „uvědomělé občany lidově demokratického státu“.

Koordinací masové politické práce mezi Němci se stát zabýval ve velkém měřítku. V první řadě bylo potřeba „sbratřit“ občany státu, protože stále panovala ve velké měřítku nedůvěra mezi čs. obyvatelstvem a Němci, často se pokyny vydané vládou nedodržovaly či se obcházely a občas se objevila veřejná diskriminace Němců. Snahou státu bylo vytvořit odpovídající podmínky pro život německého obyvatelstva. Němci měli vidět svůj domov v ČSR, zapojit se do kulturního života a navazovat sociální kontakt s dalšími obyvateli státu. Vyhláškami vydanými k postupnému svébytnému sžití německého obyvatelstva skončila éra násilné asimilace německého obyvatelstva. Ve vyhláškách, vydaných státem, se počítalo se zachováním etnických a kulturních specifík německé minority (ale plně kontrolovaných státem. Samostaně motivované akce nebyly podporovány (například plesy), i když mělo dojít k plynulému vstřebání německého obyvatelstva do jednotné masy čs. občanů.

Během 50. let se začaly bariéry, které byly vytvořeny mezi německým obyvatelstvem a čs. obyvatelstvem, postupně prolamovat. Bylo to především díky národnostně smíšeným sňatkům, kontaktům na pracovištích a v místě bydliště. Byly obnovovány lidové tradice a zvyky a ve velké míře se mnoho Němců zúčastňovalo náboženského života a navštěvovalo poutní místa.⁷⁸ Nad aktivitou Němců v kulturním životě dohlížel stát a vystupoval proti všem snahám a pokusům k izolaci.

⁷⁶ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s.114.

⁷⁷ Tamtéž, s. 115.

⁷⁸ HERGET, T.: *Die Deutschen in der Tschechoslowakei seit 1945*, s. 66.

Zvýšený zájem o německou menšinu byl viditelný vždy před volbami do národních výborů a národního shromáždění. V některých místech s vyšší koncentrací obyvatel německé národnosti byli také Němci zařazeni do výběru kandidátů za poslance. To vyvolalo v některých místech obavy, a to nejen na čs. straně.⁷⁹ Po volbách v roce 1954 vstoupilo do národních výborů a do Národního shromáždění několik poslanců německé národnosti, ale tento akt byl pouze symbolický.⁸⁰ Organizovanost Němců v KSČ nicméně byla poměrně nízká, ale snahou KSČ bylo zvýšit jejich počet.

4.2 Zájmová umělecká činnost

Nejrozšířenější aktivita Němců byla lidová umělecká tvořivost. Vznikaly různé dramatické, pěvecké, hudební, taneční, recitační soubory, vlastivědné kroužky, agitační kroužky (často v kombinované podobě). Tyto skupiny vystupovaly při různých příležitostech, jako schůze a veřejné aktivity, zábavné večery a estrády, často společně s českými kroužky nebo s dvojjazyčným programem.

Skupiny vyvíjely činnost při domech osvěty a osvětových besedách, ROH a dalších společenských organizací. Je pochopitelné, že konkrétní podmínky a formy činnosti se místně odlišovaly jak v materiální formě, tak ve formě skladby programu. Úspěšněji se prosazovaly skupiny tam, kde byli Němci zapojeni do osvětové činnosti. Příčinou ukončení činnosti souborů byly například administrativní zásahy, nedostatky v zajišťování materiálů potřebných pro činnost skupiny, problém při výběru vedoucích skupin či výběr repertoáru. Němci přistupovali k činnosti zájmových kroužků s nadšením a pravidelně docházeli na jejich schůze.

Kulturní tvorba a repertoár souborů byly pod dohledem, tvorba musela splňovat ideologická kritéria. V průběhu 50. let soubory převážně projevovaly zájem o zábavné, politicky neutrální pořady v návaznosti na regionální folklór.

Počet zájmových kroužků v 50. letech se odhaduje na více jak 60. V letech 1954 - 1955 při závodních klubech a dalších zařízeních vzniklo 24 nejvýznamější německé kulturní skupiny. K nejznámějším patřily v té době kulturní soubory *Arbeit und Freiden* z Aše, *Glück auf* z Mostu, *Jablonex* z Jablonce nad Nisou, *Arbeit und Freunde* ze Smržovky aj..

⁷⁹ HÁJEK, M; STAŇKOVÁ, O.: *Národnostní otázka v lidově demokratickém Českoslovenku.*, s. 60.

⁸⁰ Do Národního shromáždění byly zvoleni 3 poslanci německé národnosti a to J. Pötzl, R. Müller a J. Jungbauer. STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 125.

Důležitým divadelním souborem byl *Prager deutsche Wanderbühne* (soubor používal také název *Schiller-Theater*). Byl to profesioální divadelní soubor, založen roku 1954 pražskými herci německé národnosti. První představení odehrané tímto souborem, *Úklady a láska* od Fridricha Schillera, se konalo 29. října 1954 v Sokolově. Zájem o tento divadelní soubor byl velký. Od roku 1954 do roku 1959 odehrál celkem 741 představení, které mělo údajně shlédnout 161 788 diváků.⁸¹ Průměrná návštěvnost jednoho představení se pohybovala kolem 218 osob. Během svého působení však soubor narážel na organizační a personální problémy, zvláště na nezájem mezi mladými herci německé národnosti a časté emigraci členů souboru. Činnost souboru byla ukončena v červnu 1961.

Pro vedení zájmových kroužků byly vydávány metodické pomůcky a texty v němčině. Byly pořádány odborné semináře, porady, kurzy od státní osvětové péče a ROH.

K vzájemné spolupráci v oblasti kultury docházelo mezi ČSR a NDR. I když tyto vztahy měly jednoznačný politický rámec, působily pozitivně na společenské a kulturní vyžití čs. Němců. Konaly se různé kulturní akce, návštěvy amatérských a profesionálních uměleckých těles v regionech s vyšším počtem německého obyvatelstva. Družební vztahy byly povoleny i mezi okresy, městy, závody aj.. Tyto styky byly bedlivě sledovány a omezovány na nejnужnější hranici. Vedení státu se obávalo, že by si soubory mohly předávat separatistické tendence, požadavky na menšinová práva či by byly oživovány vystěhovalecké tendence.

Na sklonku 50. let začaly některé soubory zanikat nejen díky obtížím, které byly způsobeny materiálním, personálním či organizačním aspektem, ale i v důsledku nezájmu diváků. Diváci odmítali přijímat přepolitizovanou kulturu nebo soubory ztratily podporu odborů a národních výborů. Z několika desítek souborů v roce 1968 vyvíjely soustavnější činnost pouze 2-3 kroužky.⁸²

4.3 Podpora německého jazyka

Lidové a závodní knihovny měly oddělení s německou literaturou ze stávajících fondů, které se postupně rozšiřovaly převážně závozem knih z NDR. Fondy německé literatury byly poměrně bohaté. Knihy, časopisy, noviny z Rakouska a SRN byly kupované přes

⁸¹ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 140.

⁸² Tamtéž, s. 141.

státní podnik Orbis, který dohlížel na správný výběr knih. Samotný nákup knih v německém jazyce v ČSR byl možný, ale německé knihy byly vedeny jen ve 119 knihkupectvích.

V roce 1954 již v ČSR vycházelo 13 titulů ideologicky usměrněných tiskovin buď zcela či částečně v německém jazyce. Většina z nich byla určena pro cizinu.⁸³

V místech s větší koncentrací německého obyvatelstva se promítaly filmy v německé jazykové verzi, které byly dovezeny z NDR nebo SSSR, výjimečně se promítaly filmy ze SRN či Rakouska. Při přednáškách, besedách či jiných kulturních akcích se promítaly krátkometrážní filmy v německé verzi, opatřené německými titulky či komentářem v němčině. Byla učiněna opatření, aby se filmy s protiněmeckou tematikou nepromítaly příliš často.⁸⁴ Oficiální péče v kulturní oblasti (zvláště pak knihovnictví a distribuce filmů) se v druhé polovině 50. let zvýšila. Značný zájem o vysílání rozhlasu v německém jazyce vedl k vysílání na krajských vysílačích v německém jazyce od února 1957. Zpočátku se jednalo o 15 minutový pořad, který byl následně v neděli prodloužen na 30 minut. V neděli byl uváděn večerní program v německém jazyce, který byl určen pro cizinu.

4.4 Německý jazyk ve školství

Děti německé národnosti, povinné školní docházkou, získaly vzdělání v českém (slovenském) jazyce. Znalost německého jazyka, jak ve smíšených rodinách tak v německy homogeních rodinách, tím klesala a byla poměrně nízká, zvláště pokud se jednalo o písemný projev. V mluveném projevu byl zřetelný místní dialekt.

V některých místech byly zřízeny kroužky německého jazyka na základních školách, na které se mohly děti německé národnosti přihlásit. Ke kroužkům, skládajících se jen z dětí německé národnosti, se odmítavě stavělo čs. obyvatelstvo, proto se do kroužků mohly přihlásit děti jiné národnosti (hlavně české/slovenské). V roce 1953 působilo na školách 120 kroužků německého jazyka, kam chodilo 15 000 žáků německé národnosti.⁸⁵

V roce 1954 bylo přijato vládní usnesení o zřízení a vzniku zvláštních oddělených tříd s výukou německého jazyka pro žáky od 3. ročníku při počtu nad 10 dětí (v případě menším se vytvořily kroužky). Docházka byla dobrovolná, počet

⁸³ *Im Herzen Europas, Die DDR im Aufbau, Die Sowjetunion, Prager Presse* aj..

⁸⁴ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 130-131.

⁸⁵ Tamtéž, s. 133.

vyučovacích hodin byl stanoven na 2-3 týdně. V praxi bylo zavedeno toto usnesení ve školním roce 1955/1956 a naráželo na řadu překážek. Mezi hlavní překážky patřil nedostatek kvalifikovaných učitelů německého jazyka, nedostatek učebních pomůcek a nezájem ze strany rodičů a žáků. Částečné zlepšení situace nastalo po vydání učebnic *Deutsch I.-III.*, vydaných v letech 1956 až 1958. Časopis pro starší žáky *Freundschaft*⁸⁶ a časopis pro mladší žáky *Das rote Halstuch* byl vydáván od roku 1953 do 1956.⁸⁷ Ve školním roce 1956/1957 bylo registrováno v českých zemích 258 oddělení a kroužků s celkovým počtem 4 416 žáků.⁸⁸ Problém klesajícího počtu žáků a kvalifikovaných učitelů zapříčinil v roce 1958 ustoupení od celoplošného zřizování kroužků. V některých částech Československa s vyšším počtem německého obyvatelstva se kroužky nadále zřizovaly, ale již nebyla systematicky sledována úroveň výsledků vyučování. Nepovinně se později začal vyučovat německý jazyk v 7. – 9. třídě. Nedostatek výuky německého jazyka vedl k absenci početnější vrstvy inteligence s vyhraněnějším národním uvědomím a cítěním.

Koncem 50. let se přistoupilo ke změně koncepce ke specifičnosti německé národnostní skupiny. Komunistické vedení státu vycházelo z přesvědčení vysokého stupně začlenění Němců do čs. společnosti a z přesvědčení o nevýznamu národnostní otázky. Byly utlumeny aktivity obyvatel německé národnosti v ROH, v národních výborech a různých dalších společenských výborech.

4.5 Periodika v německém jazyce

První politicky usměrněný, pravidelně vycházející týdeník v němčině *Aufbau und Frieden* vyšel poprvé 27. září 1951. Tento týdeník měl zprvu 8 stran později 10 stran a byl vydáván v nákladu 15 000 výtisků. Časopis poskytoval informace ze světa i z domova.

Týdeník byl profilován jako tehdejší tisk v češtině, byly zde publikovány politicko-ideologické a kulturní příspěvky. Při různých příležitostech připomínal, jak němečtí pracující všetraně podporují politiku KSČ. Pozitivní úlohou tohoto týdeníku bylo umožnění pravidelného kontaktu v německém jazyce a možnost částečného vyjádření se k tehdejším problémům. Týdeník měl vliv na zvýšení zájmu odborů na

⁸⁶ Časopis *Freundschaft* je vydáván od roku 1950. *Freundschaft* [online]. [Cit. 9. 4. 2013] Dostupné z <http://freundschaft.ajoda.eu/casopis-freundschaft>

⁸⁷ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 133.

⁸⁸ Tamtéž, s. 251.

vydávání a publikování závodních časopisů v němčině či jejich spolueditaci v německém jazyce. Zprvu se objevily články, někde došlo i k vydávání dvoujazyčných časopisů.⁸⁹

Kromě týdeníku *Aufbau und Frieden* a závodních časopisů byly v německém jazyce pravidelně vydávány brožury, materiály na vzdělávací akce, různé stranické dokumenty (v nakladatelství Práce v řadě *Bibliothek der Gewerkschaften*). V roce 1952 byl vydán sborník s názvem *Kalender 1952*, ve kterém bylo několik příspěvků a ukázek z několika pokrokových uměleckých děl, které vyšly v rozsahu 245 stran ve 10 000 exemplářích.

V 60. letech vycházel časopis 3x týdně a přinášel informace o životě občanů, sporadicky se objevovaly informace z kulturního života. Od ledna 1966 se změnil podtitul na *Das Blatt der tschechoslowakischen Deutschen*. V dubnu téhož roku byl snížen počet vydání znovu na 1x týdně a změněn název na *Volkszeitung* s rozsahem 20 stran. V týdeníku se v předstihu Pražského jara, zejména části věnované kultuře, odrážely vzpomínky na kulturní kořeny německé menšiny.⁹⁰ Také se začala věnovat větší pozornost problémům německé národnostní skupiny, jako bylo vystěhovalectví, změna demografie obyvatelstva, přinášel více zpráv ze zahraničí (SRN) a komentářů ke kulturním událostem. O časopis se začali více zajímat v západních zemích i proto, že autory příspěvků byli například Leo Brod, Lenka Reinerová či Pavel Eckstein.⁹¹

Na jaře 1968 změnil týdeník název na *Prager Volkszeitung*. Týdeník odpovídal dobové uvolněné atmosféře, v NDR byly dokonce dvě čísla *Prager Volkszeitung*

⁸⁹ Například v závodě *Užitkové sklo* v Josefově dole, v závodě Krystalerie v Dolním Polubném vycházel časopis *Krystallerie unter der Luppe*. STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 123.

⁹⁰ Petr Brod, Politikwissenschaftler, Publizist und Mitarbeiter am Collegium Bohemicum: „*Die Zeitung hatte zwar einen recht langweiligen politischen Teil, wo natürlich über Parteitagsbeschlüsse der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei berichtet wurde und über Ernteerfolge der tschechoslowakischen Bauern, aber der Kulturteil war relativ gut. Darin spiegelte sich nicht nur das aktuelle Geschehen in der tschechoslowakischen Kultur wieder, sondern es gab auch Rückblicke auf die deutschsprachige Vergangenheit des Landes und auf die deutschsprachige Kultur.*“

Marco Zimmermann. *60 Jahre deutschsprachige Publikationen in der Tschechoslowakei: Von „Aufbau und Frieden“ zur „Prager Zeitung“* [online]. [Cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.radio.cz/de/rubrik/geschichte/60-jahre-deutschsprachige-publikationen-in-der-tschechoslowakei-von-aufbau-und-frieden-zur-prager-zeitung>

⁹¹ Hudební publicista a kritik. [online]. [Cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1059542845-jeste-jsem-tady/299322223750001/>

zakázána.⁹² V době normalizace byla redakční rada ostře odsouzena a redaktoři, kteří se vyjadřovali kriticky k NDR, byli v následných letech odstraněni či usměrňováni.

Týdeník byl od roku 1970 v péči ÚV Národní fronty ČSR a KSONN. Byl změněn podtitul na *Das Wochenblatt der deutschen Werktätig in der ČSSR* a šefredaktorem se stal Josef Lenk, který byl již dříve činný v oblasti péče o německou menšinu. Týdeník odsoudil reformní členy KSONN a i redaktory týdeníku. V zahraničí byl v této době chápán *Prager Volkszeitung* jako politicko stranický týdeník. V roce 1975 vycházel týdeník v nákladu 17 200 exemplářů.⁹³ V roce 1978 byl *Prager Volkszeitung* vydáván v nákladu 17 000-18 000 exepplářů, z nichž 27% bylo distribuováno do zahraničí.⁹⁴ Týdeník v roce 1981 obdržel státní vyznamenání za vynikající práci.

4.6 Shrnutí

V 50. letech začaly vznikat komise pro národnostní věci, které se věnovaly otázkám menšin a jejich požadavků. Německá menšina se začleňuje do odborů, ROH či ČSM. Vznikají kroužky zájmové činnosti, kde mohou rozvíjet svou kulturu. Vzniká německy psané periodikum *Aufbau und Frieden* a závodní časopisy částečně či celé v německém jazyce. V jazykové oblasti dochází k proměně, jsou zakládány kroužky a následně i třídy německého jazyka. Výuka se potýká s několika problémy, nedostatkem kvalifikovaných učitelů, výukových materiálů, ale i s malým zájmem ze strany rodičů (žáků). Z důvodu nestýkání se s německojazyčnou kulturou v prvních poválečných letech, strachu z používání německého jazyka na veřejnosti a v počtu smíšených manželství, ve kterých se mluvilo českým jazykem, se jazykové schopnosti obyvatel omezily. Během konce 50. let bylo postupně ustupováno od zřizování jazykových kroužků pro nedostatek žáků i od podpory zájmových organizací. Klesající zájem o podporu německé menšiny vyvrcholil v socialistické ústavě.

⁹² Marco Zimmermann. *60 Jahre deutschsprachige Publikationen in der Tschechoslowakei: Von „Aufbau und Frieden“ zur „Prager Zeitung“* [online]. [Cit. 9. 4. 2013] Dostupné z <http://www.radio.cz/de/rubrik/geschichte/60-jahre-deutschsprachige-publikationen-in-der-tschechoslowakei-von-aufbau-und-frieden-zur-prager-zeitung>

⁹³ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s.181.

⁹⁴ Tamtéž, s. 183.

5 CESTA K UZNÁNÍ NĚMECKÉ MENŠINY V ROCE 1968

5.1 Sčítání lidu 1961 a počet Němců po roce 1968

K 1. březnu 1961 klesl počet obyvatel německé národnosti v Československu na 140 402 osob, což činilo 1 % obyvatelstva. V českých zemích to bylo 134 143 (1,4, %). Celkově ubylo osob německé národnosti od předchozího sčítání lidu o 25 000 osob. Největší koncentrace obyvatel s německou národností byla v Severočeském (57 488 osob, 5,3 %) a Západočeském kraji (41 866 osob, 5,1 %). Věková a pohlavní skladba se zhoršila, více jak 45,9 % obyvatel bylo starších nad 50 let a věkový medián tvořil 46 let (tedy lidé, kteří se narodili okolo roku 1915). Podíl žen německé národnosti činil v celé ČSR 56,9 %. Zvýšil se počet smíšených manželství, ale snížil počet narozených dětí do homogenního či smíšeného manželství. V národnostně smíšených manželstvích se mluvilo s partnery v 75 % česky a s dětmi se mluvilo v 68 % také česky. V sociální skladbě nadále převažovali dělníci (v průmyslu, výrobních řemeslech a stavebnictví 71,5 %, zemědělství a lesnictví 12,7 %), dále pak 12% ekonomicky aktivních Němců v odvětví dopravy a spojů, 2,1 %, v peněžnictví a obchodu 5,6 % a v ostatních nevýrobních odvětvích 7,7 %.⁹⁵

Zájem o vystěhování z Československa stoupal, zvláště pak v období roku 1968-1969. Počet žádostí o vystěhování byl více jak 106 000 od roku 1960 do 1969. Snahu o vystěhování brzdily politicky zabarvené motivy a obavy z odchodu kvalifikovaných pracovníků. Přesto počet vystěhovaných Němců během tohoto období byl 36 757 osob. Počet vystěhovaných obyvatel z let 1968-1969 byl 29 208 osob (zvláště ze Sokolovska a Chomutovska).⁹⁶

Na konci roku 1968 se odhadoval počet Němců na čs. území na 110 000 osob, ale toto číslo bylo jen bilanční.⁹⁷ Ať již byla čísla o počtu Němců jakákoli, samotná tato etnická skupina se ocitla v jejich počtu, demografii, charakteru osídlení, v sociální a vzdělanostní sféře ve velice nepříznivé situaci.

⁹⁵ V demografických počtech vycházím z knihy Tomáše Staňka a z demografických ročenek volně dostupných na portále Českého statistického úřadu. *Demografické ročenky (pramenná díla) 1969 -1950* [online]. [Cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie_1969_1950

⁹⁶ HERNOVÁ: *Němci v ČSR*, s. 268, in: STANĚK: *Německá menšina...*, s. 147.

⁹⁷ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 148.

5.2 Socialistická ústava Československa

Ústava z 11. července 1960⁹⁸ učinila marxismus-leninismus oficiálním základem života ve státě. Vystupňovala se moc strany a ukončilo se převedení všech výrobních prostředků, zdrojů energie, nerostného bohatství a bank do rukou státu.

Při přípravě socialistické ústavy byl rozšířen názor o respektování národnostních menšin a umožnění všestranného rozvoje v kulturních aktivitách a národnostním školství. Národnostní menšiny samy sebe chápaly jako společenství s kulturně-jazykovými specifiky. V socialistické ústavě jsou v deklaraci rovnoprávnosti uznány pouze tři národnostní menšiny: maďarská, ukrajinská a polská. Německá či romská národnost v ústavě nebyla zakotvena.

Byl rozšířen názor, že vývojová tendence dezintegrace a asimilace německé národnosti neumožňuje v nové ústavě o německé národnosti mluvit, protože nemůžeme mluvit o něčem „*co už neexistuje - o německé menšině*“.⁹⁹

Německé menšině byla v 50. letech věnována určitá péče o kulturní vyžití, ale s přijetím ústavy se změnila opatření k německé národnosti od profilové péče ze stranických orgánů, komisí národního výboru, osvětových institucí, ROH a společenských organizací. Novou správní organizací státu vznikly kraje a okresy jako ekonomicky silné celky v jejichž pravomoci bylo školství, kulturní instituce, zdravotnictví a místní hospodářství. Silné kraje vystupovaly vůči ústředním úřadům jako rovnocenný partner. Organizaci kulturního života zkomplikovalo nové administrativní uspořádání na vymezení krajů a okresů.

Roku 1962 začala fáze neklidu a vnitropolitické krize. Otvíral se spor mezi stalinisty a reformními komunisty.¹⁰⁰

5.3 Uvolnění poměrů v 60. letech

Vliv na uvolnění poměrů a liberalizaci mělo několik příčin. Na XXII. sjezdu KSSS v říjnu 1961 zazněla druhá vlna kritiky Stalina a jeho politiky, což mělo i vliv na změny politiky v KSČ. V roce 1963 proběhla částečná rehabilitace a návrat odsouzených

⁹⁸ Hlava druhá: *Práva a povinnosti občanů* článek 25: „Občanům maďarské, ukrajinské a polské národnosti zabezpečuje stát všechny možnosti a prostředky ke vzdělání v mateřském jazyce a ke kulturnímu rozvoji.“ Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna: *Ústavní zákon ze dne 11. července 1960. Ústava Československé socialistické republiky* [online]. [Cit. 11. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=100&r=1960>

⁹⁹ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 155.

¹⁰⁰ RATAJ, J.: Vyhlášení „socialismu“ v Československu. In: *Československo v proměnách komunistické režimu*, s. 158-175.

v politických procesech (jednalo se i o rehabilitaci popraveného Rudolfa Slánského). Došlo ke generační výměně ve vedení strany, na místa vedoucích pracovníků se dostali lidé, kteří studovali již za režimu a vystřídali tzv. „dělnické“ vedení. Krach třetí pětiletky, zaviněné chybnou koncepcí, způsobil pokles národního důchodu a nedostatek veškerého zboží. Tento krach byl impulsem k ekonomické reformě. V roce 1965 vystřídal v čele sovětských komunistů Leonid Brežněv Nikitu Chruščova.

Působení postupného sblížení Východu se Západem a společenské změny zasáhly nejvíce mládež. Tuto generaci zajímalo vše, co přicházelo od Západu. Od hudby, filmu, knih až po styl života. Vedle rozhlasu se začala rozvíjet televize, vznikaly inscenace západních autorů, vysílaly se cestopisné dokumenty a publicistické pořady zabývající se problémy společnosti. Právě kultura byla nejvíce poznamenána uvolněním a dala prostor k tvorbě odproštěné od ideologismu.

Mezi SRN a ČSR dlouhodobě panovalo napětí a rozdílné postoje v otázce německého občanství, které SRN přiznala československým Němcům v roce 1952 a kvůli vysídleneckým skupinám, které byly aktivní v záležitosti o sebeurčení sudetoněmecké skupiny a jejich práv na vlast. Vysídlenecké skupiny dlouhodobě požadovaly zastavení odnárodňování německého obyvatelstva na čs. území a zabezpečení jeho lidských a kolektivních menšinových práv (*Volksgruppenrecht*). V roce 1961 byl Spolkovým sněmem přijat návrh, aby se v rámci východní politiky kladla větší pozornost na požadavky a na úpravu postavení německých menšin ve východní Evropě. Týkalo se to bodů státní příslušnosti, vystěhovalectví, přístupem ke kulturním hodnotám a zachovávání národních specifik.

K uvolnění styku mezi ČSSR a západními zeměmi (v první řadě s SRN a Rakouskem), došlo roku 1963¹⁰¹ v rámci uvolnění turistických styků a návštěvy příbuzných a známých ze Západu. V roce 1968 vycestovalo do SRN 233 000 čs. občanů a ČSR navštívilo 107 000 západních turistů. To umožňovalo srovnání a utvářelo postoje k vývoji československé společnosti.

¹⁰¹ Roku 1963 probíhaly mezi SRN a ČSSR rozhovory k Mnichovské dohodě. ČSSR požadovala, aby tato dohoda byla označena za neplatnou ve všech bodech a její neplatnost od samého počátku. SRN použila jinou formulaci, dohodu označila za „za neplatnou a nezávaznou“. Dohoda nakonec byla podepsána až 17. březnu 1967, kde konečná formulace Mnichovské dohody zněla „...neplatnost ve všech jejích důsledcích“.

Tato atmosféra nastartovala přeměnu celé společnosti a vyústila v pokus o „Obrodný proces ve státě i ve společnosti“ tedy Pražské jaro. Srpnová invaze tento proces a reformní tendence ukončila.¹⁰²

5.4 Národnostní politika a Pražské jaro

Národnostní politiku nadále řídilo ideologické oddělení KSČ a další instituce. Stát se zajímal o stav národností, sestavoval zprávy, vydával pokyny pro zacházení s těmito občany národním výborům a svým členským organizacím. Hlavním zájmem státu i nadále byly tzv. masová politická práce a neustálé získávání občanů pro politiku KSČ.

V polovině 60. let práce mezi občany stagnovala, akce pořádané pro německou menšinu byly velmi nárazové a měly náborový ráz. Snaha Němců zapojit se do společenského života skrze organizace státem řízené, byla dle konstatování vlády minimální. Zvláště u mladších příslušníků německé národnosti se stíralo vědomí etnické soudržnosti a národnostních zvláštností díky předchozím letům menšinové politiky a asimilace.

S probíhajícím reformním hnutím v druhé polovině 60. let do popředí vstoupily otázky, týkající se státoprávního uspořádání republiky a poměru mezi českým a slovenským národem. Do tohoto procesu vstoupily rovněž národnostní menšiny s požadavky na úpravu postavení jako nacionálních a etnokulturních politických subjektů. Diskutovalo se kromě toho i o uzákonění národnostního statutu a vytvoření společensko-politických reprezentací menšin. Němci se zapojovali do společenského a politického života, ale po zkušenostech z let minulých k tomu docházelo postupně. Jedním z důležitých kroků bylo navazování kontaktů s reprezentanty ostatních menšin.

Německé národnostní spolky zvyšovaly v tomto období tlak na ÚV KSČ. Německá menšina chtěla významější prosazení menšinových práv a změny stanov svých spolků. Stranické orgány se touto otázkou začaly zabývat v průběhu roku 1967, kde mezi příslušníky menšin v Československu byli opět zmíněni občané německé národnosti.¹⁰³ Předsednictvo ÚV KSČ 21. března 1967 projednávalo základní teze k prohloubení a sblížení národů a národností v ČSSR a přijalo usnesení a dokumenty o práci mezi občany německé národnosti. V létě a na podzim již začaly probíhat potřebné kroky na návrhy úkolů v této oblasti.

¹⁰² RATAJ, J.: Československý reformní komunismus 1963-1969. In: *Československo v proměnách komunistické režimu.*, s. 177-344

¹⁰³ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, s. 157.

Zájmy, potřeby a problémy německé národnostní skupiny byly prezentovány redakcí *Prager Volkszeitung*. Redaktoři popularizovali požadavky plného zrovnoprávnění v politické, kulturní a sociální oblasti. Během Pražského jara vyšlo několik kritických článků o menšinové politice z let minulých, hlavně na politiku z přelomu 50. a 60. let.

Též Akční program kritizoval nedostatky v řešení národnostní otázky a bylo v něm požadováno upevnění svébytného postavení a práva národnostních menšin: „*V socialistických podmínkách každá z národnostních menšin - maďarská, polská, ukrajinská, německá atd. - má právo na své národní vyžití a důsledné naplnění všech ostatních ústavních práv.*“¹⁰⁴ K německé národnosti se také vztahovala pasáž programové vize z Pražského jara: „*je třeba, aby národnosti, přiměřeně ke svému celkovému počtu, byly reprezentovány v našem politickém, hospodářském, kulturním a veřejném životě; ve volených i výkoných orgánech, je třeba zabezpečit aktivní účast národností na veřejném životě v duchu rovnoprávnosti a v duchu zásady, že národnosti mají právo samostatně a samosprávně rozhodovat o věcech, které se jich týkají*“.¹⁰⁵

V programovém prohlášení vlády z 24. dubna 1968 se uvádělo: „*Jednou z podmínek zdravého vývoje v socialistické společnosti je též aktivní a rovnoprávná účast na politickém, kulturním a veřejném životě. Proto vláda ve spolupráci se Slovenskou národní radou vypracuje návrhy právních a jiných záruk politické, hospodářské a kulturní rovnoprávnosti Maďarů, Poláků, Ukrajinců i Němců, aby zabezpečila, přiměřeně k počtu a osídlení, takové postavení a práva jednotlivých národností, která zaručují plný národní život a rozvoj národní osobitosti*“.¹⁰⁶ Nutnost změny menšinové politiky byla více než zřejmá.

5.5 Vznik Kulturverbandu

Aktivizace německé menšiny se zvýšila během dubna-května roku 1968, kdy začaly vznikat přípravné výbory ve městech a obcích pro vytvoření společensko-kulturní organizace reprezentující Němce, tzv. *Kulturverband*.¹⁰⁷ V Praze se 22. dubna konalo první zasedání ústředního přípravného výboru k založení *Kulturní organizace občanů*

¹⁰⁴ 1968, 5. duben, Praha.-Akční program KSČ. [online]. [Cit. 13. 4. 2013]. Dostupné z http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf

¹⁰⁵ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 159

¹⁰⁶ Rudé právo, 25. 4. 1968[online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/4/25/3.png>

¹⁰⁷ Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČSSR- KSONN, *Der Kulturverband der Bürger deutscher Nationalität*

*německé národnosti ČSSR (KSONN).*¹⁰⁸ Tyto schůze se konaly na více místech, ale nejdůležitější setkání bylo v Sokolově 29. dubna 1968. Zde se formulovaly cíle a náměty na zlepšení situace německé menšiny. Požadavky byly:

- zajištění výuky dětí německé národnosti v mateřtině jako povinnému předmětu v délce 3 hodin týdně
- širší informování veřejnosti o specifických problémech Němců
- obnovení činnosti národnostně smíšených komisí národní výborů
- používání němčiny (nebo německých překladů) při přednáškách, školeních a jiných akcích na půdě společenských organizací
- umožnění styku s úřady v německém jazyce a podle potřeby vysílat prostřednictvím místního rozhlasu zprávy v němčině
- rozšíření možností kulturního vyžití v mateřském jazyce (filmová a divadelní představení, zájmová umělecká činnost, aj.)
- vydávání německých časopisů a deníků¹⁰⁹

Samotná aktivizace československých Němců a činnost představitelů menšiny v KSONN nebyla viděna vždy s radostí. Walter Ulbrich s nelibostí shledával tuto situaci stejně jako vývoj vnitropolitických vztahů. Rozruch vyvolal nález zbraní na Sokolovsku, který měl vyvolat nepřátelskou pozici proti československým Němcům.¹¹⁰

5.6 Uznání německé menšiny zákonem č. 144/1968

Po invazi v srpnu 1968 se mezi Němci, stejně jako mezi ostatními obyvateli ČSSR, rozšířily protiokupační nálady. Změny, které vyvolalo Pražské jaro, byly prozatím zastaveny, ale některé byly později dokončeny. Solidaritu ke stavu situace v ČSSR vyjádřilo mimo jiné i SRN a vysídlenecké organizace. Z jejich strany byly vydávány výzvy, které měly pomoci československým emigrantům. Počet emigrantů německé

¹⁰⁸ Mezi členy byli Heribert Panster (předseda KSONN), Fritz Schalek, Hans Nygrin, Margarete Bauer, Walter Piverka, Alfred Bienert (později sekretář KS), Josef Pilz, Edmund Hünigen, Karl Forster, Josef Altrichter, Marie Eschka, Traude Slánská, Margit Tomášek, Erich Machleidt, Gerhard Hünigen. NOVÁKOVÁ, I.; PAVEL, I.: *Kulturverband 1969-2009*. Publikace k výstavě. 2009

¹⁰⁹ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 160.

¹¹⁰ V červenci 1968 vyvolal znepokojení nacenovaný nález zbraní mezi obcemi Mýtinou a Arnoldovem na Sokolovsku. Údajně se mělo jednat o 30 pistolí a 20 samopalů, které měli dodat důkaz o „podvratné činnosti západoněmeckých revanšistů a jejich stoupenců v ČSSR“. Přestože výsledky šetření nebyly zveřejněny, vylučovala se oficiálně možnost zapojení občanů německé národnosti. *Kalendárium roku 1968 červencové události*[online]. [Cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_07.php

národnosti, kteří emigrovali během let 1968-1969, byl 29 208 osob. K hlavním příčinám vysídlení patřil nepříznivý vliv srpnové okupace, politická nejasnost a vyšší životní úroveň. K pozastavení činnosti došlo v KSONN, ale na podzim byly opět navázaly kontakty s orgány a výbory Národní fronty.

Schválením ústavního zákona č. 144/1968 Sb z 27. října 1968 bylo ústavně zaručeno občanům maďarské, německé, polské a ukrajinské/rusínské národnosti kromě práva na vzdělání v jejich jazyce, také právo tisku, kulturních a společenských organizací a v místě pobytu národností také možnost využívat svůj jazyk ve styku s úřady. Občan měl právo svobodně se rozhodovat o své národnosti a tato národnost nesměla být občanovi na obtíž ve veřejném životě a nesměl být za ní diskriminován. Předpokládalo se ovšem s vydáním množství dalších zákonů, které se ale nerealizovaly až do roku 1991.¹¹¹ Ve článku číslo 5 bylo stanoveno, že zákony národních rad stanoví, při kterých zastupitelských sborech a výkonných orgánech se budou zřizovat orgány zabezpečující uskutečňování práv.

Pro německou menšinu to bylo plné a první zrovnoprávnění jako svébytnému etnokulturnímu celku, státotvornému subjektu od konce druhé světové války.

5.7 KSONN jako zástupce menšiny

KSONN se stalo hlavním představitelem německé menšiny, která vydala po uznání menšiny 8. listopadu 1968 programové prohlášení. Samotný dokument obsahoval zhodnocení dosavadního vývoje národnostní politiky ke vztahu k Němcům, zdůrazňoval úctu a respekt ke zvláštnosti dané skupiny. Z dokumentu vycházely úkoly:

1. Řešit novými metodami vyučování dětí německé národnosti mateřskému jazyku
2. Změnit *Prager Volkszeitung* na deník a rozšířit prostor pro vysílání Československého rozhlasu v němčině
3. Zajistit možnost vydávání publikací domácích autorů německé národnosti v rámci některého z čs. nakladatelství
4. Zlepšit péči o zájmovou kulturní a uměleckou činnost, přičinit se o zřízení menšího profesionálního divadelního souboru, který by zajížděl do míst s větším počtem občanů německé národnosti

¹¹¹ PETRÁŠ, R. a kol.: *Menšiny a právo v České republice*, s. 120–122.

5. Rozvinout, ve spolupráci s osvětovými zařízeními, ROH, společenskými organizacemi a kulturními institucemi, vzdělávací činnost, pořádat přednášky, besedy, kurzy, apod.
6. Pečovat o tělesnou kulturu, organizovat výlety, zájezdy a vlastivědné kroužky
7. Poznávat a šířit pokrokové kulturní hodnoty a tradice národnostní skupiny, ale také německy hovořících sousedních zemí a především národů a národností ČSSR
8. Věnovat se práci s knihou, spolupůsobit při organizaci dovozu a distribuce německých knih, zasadit se o vydávání levných překladů v tuzemsku (uvažovalo se rovněž o založení lidové knihnice a zřízení ústřední zásilkové knihovny)
9. Usilovat o to, aby byly na místech s větším počtem Němců promítány české a slovenské filmy s německými titulky¹¹²

Výbor KSONN předal návrhy a úkoly odpovědným orgánům a výborům, které začaly jednotlivé požadavky plnit. V určitých oblastech se situací Němců zabývaly reorganizované národnostní komise národních výborů. *Prager Volkszeitung* přinášel informace o zapojování se Němců do veřejného života a v týdeníku byly vedeny diskuze, do jaké míry má KSONN sehrát roli ve společnosti.

Význam mateřského jazyka národnostních skupin a jeho výuky pro kulturní život národnostní skupiny i přes různé návrhy (internátní základní školy a gymnázia) zůstal jen u kroužků a tříd na základních školách. V roce 1968 se vyučoval německý jazyk na 45 devítiletých základních školách v českých zemích. Kroužky navštěvovalo pouze 861 žáků německé národnosti (což odpovídalo 18,7 % žáků německé národnosti).

Kritika, která se na politiku německé národnostní menšiny snesla, by se dala zjednodušit do jediné: je již příliš pozdě. Skeptické názory a kritika byly časté. Kritika byla vedena i na samotnou organizaci KSONN (ustanovení organizace v celostátním charakteru), protože úředně ještě nebyly schváleny její stanovy. Stanovy organizace nakonec byly schváleny 25. dubna 1969.

¹¹² STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 164.

5.8 Shrnutí

Od konce 50. let do poloviny 60. let stagnovala práce s německou menšinou z více důvodů. Socialistická ústava, kde byla uznána polská, maďarská a ukrajinská menšina, se o německé menšině vůbec nezmiňuje. Osoby německé národnosti byly dle dobového hodnocení již plně asimilované a v ústavě se tedy nemohlo hovořit o něčem „co už neexistuje - o německé menšině“. Zhroucení třetí pětiletky, rehabilitace politických vězňů a celkové uvolňování společenské situace aktivizovalo, stejně jako většinu československé společnosti, německou menšinu k přihlášení se ke svým právům. V periodiku *Prager Volkszeitung* se objevovaly přehledy dosavadní politiky státu k německé menšině a požadavky na další vývoj a postavení menšiny. Cíle a požadavky německé menšiny se sjednotily v programu nově ustanovených organizací, které sdružoval KSONN.

Invaze vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 ukončila reformní usílí. Na konci října 1968 byl legalizován zákon číslo 144/1968, ve kterém byla německá menšina vedle dalších, uznána za národnostní menšinu.

6 NĚMECKÁ MENŠINA V DOBĚ NORMALIZACE

Začátkem roku 1969 vstoupil v platnost zákon o federaci Československé socialistické republiky (ČSSR). Začala tzv. normalizací poměrů, personálních změn ve vládě i ve všech složkách společnosti. Mezi ČSSR a SSSR byla 6. května 1970 podepsána *Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci*, která znamenala podřízení se Moskvě a omezení suverenity. Normalizaci dosvědčuje i dokument, schválený v prosinci roku 1970, *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. V dokumentu byla srpnová invaze charakterizována jako internacionální bratrská pomoc a reformní vývoj byl označen za kontrarevoluci a všichni, kdo se na něm podíleli, za nepřátele socialismu.

Reálný socialismus nabídl lidem sociální jistoty. Byly zmrazeny ceny základních potravin, byla rozšířena výstavba, pro zvýšení porodnosti byly novomanželům poskytovány výhodné půjčky, zvýšené byly mateřské a rodinné přídavky. Ale i přesto se potýkal s krizemi, například v roce 1973 během ropné krize. Stát se vrátil k direktivnímu a plánovanému způsobu vedení. Orientace průmyslu byla nadále na těžký průmysl, výrobní procesy byly ale zastaralé a neefektivní.

V rámci Brandtovi tzv. *východní politiky* SRN uzavřela sérii smluv, ve kterých se projevila ochota uznat teritoriální změny v Evropě v důsledku druhé světové války a poválečného vývoje, včetně uznání dvou německých států a zřeknutí se síly při řešení vzniklých problémů. Smlouvy byly postupně uzavírány se Sovětským svazem (1970), Polskem (1970), NDR (1972) a v roce 1973 byla uzavřena smlouva s ČSSR tzv. *Pražská smlouva*.¹¹³ Ve smlouvě byla mimo jiné potvrzena neplatnost Mnichovské dohody a také zakotvena možnost vystěhování občanů německé národnosti v tomto znění: „Československá strana prohlásila, že příslušná československá místa budou blahovlnně posuzovat v souladu se zákony a právními předpisy, platnými v Československé socialistické republice, žádosti československých občanů, kteří si na základě své německé národnosti přejí vystěhovat se do Spolkové republiky Německa.“¹¹⁴ Prostředníkem pro tuto záležitost se stal Československý červený kříž a Německý červený kříž.

¹¹³ Více k tomuto tématu: Radko Břach: *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973*. Ústav pro soudobé dějiny 1994

¹¹⁴ BŘACH, R.: *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973*, s. 81.

Vysídleňecké organizace, které dlouhodobě kritizovaly národnostní politiku ČSR, sepsaly v období normalizace několik petic na ochranu práv německé menšiny (petice Sudetoněmeckého krajanstva pro OSN z ledna 1975, Manifest 79:¹¹⁵ rezoluce Sudetoněmecké rady a Sudetoněmeckého krajanstva z března a června 1979 aj.) a seznamovaly s nimi orgány OSN, FUEV¹¹⁶ a Evropského parlamentu. V říjnu 1981 podala Sudetoněmecká rada protest proti devastaci životního prostředí, kulturních hodnot a památek v čs. pohraničních regionech. Během 70.– 80. let vznikala diskuze mezi československými disidenty a SRN o historickém dědictví česko-německého soužití.

V roce 1977 nesourodá skupina občanů (intelektuálové, umělci, reformní politici) podepsala prohlášení kritizující nedodržování lidských, občanských a hospodářských práv vyplývajících z Helsinského mezinárodního paktu, v Chartu 77. Proti ní se postavilo prohlášení „*Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru*“ tedy tzv. Anticharta. Neostalinismus zavedený Brežněvem nahradila v druhé polovině 80. let Gorbačovova politika glasnosti a perestrojky. Nová politika SSSR nebyla vítána v Československu s nadšením. V roce 1987 proběhla změna ve funkci generálního tajemníka, Gustava Husáka nahradil Miloš Jakeš. Vznikala různá reformní sdružení, jako například České děti, která demonstrovala proti režimu, žádala reformní kroky a například i navrácení církevního majetku. Ladislav Adamec, který byl od roku 1988 v čele vlády, se snažil vybudovat reformní křídlo v rámci KSČ, ale proti němu se postavil silný ortodoxní komunistický proud. Krize se vystupňovala do sametové revoluce.¹¹⁷

6.1 Demografie v období normalizace

V době normalizace proběhlo sčítání lidu v roce 1970 a v roce 1980. Při prvním sčítání lidu v prosinci roku 1970 se přihlásilo k německé národnosti na českém území 80 603 osob, tedy 0,8 % celkového obyvatelstva. Bylo to o 54 740 osob méně (tj. 39%) než v roce 1960. V listopadu 1980 se snížil počet obyvatel německé menšiny na 58 211 osob, což bylo o dalších 24 534 osob méně. Důvody zmenšující se menšiny bylo vystěhovalectví, asimilace a generační výměna obyvatelstva. Němci se ke své

¹¹⁵Sudetenpost 7. 6. 1979. *14 bodů manifestu* [online]. [Cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.sudetenpost.eu/Archiv/1979/11.pdf>

¹¹⁶Federalistická unie evropských národnostních menšin a skupin

¹¹⁷HOUDA, P.: Reálný socialismus v ČSSR v období normalizace. In: *Československo v proměnách komunistické režimu*, s. 351-435.

národnosti nehlásili i z obav z nepříjemností v každodenním životě, přestože ústava zaručovala právo na vyjádření se k národnosti a její nepostih.¹¹⁸

Západoněmecká publicistika uváděla počet Němců na českém území vyšší, přibližně kolem 140 000 – 160 000 osob, střízlivější zapadoněmecké odhady z roku 1974 mluví o 125 000 osob.¹¹⁹

Německá národnost byla zastoupena nejvíce v Severočeském a Západočeském kraji, v okresech Sokolov, Teplice, Karlovy Vary, tak jak to bylo i v předchozích letech. Struktura obyvatelstva německé národnosti zestárla, věková skupina nad 50 let byla v roce 1970 48,5 % a v roce 1980 54,5 %. Větší zastoupení měly ženy. Stoupl počet smíšených sňatků z 90,3 % v roce 1971—1972 na 96 % v roce 1980 – 1982. Z hlediska profesní skladby převažovali dělníci (82,1% v roce 1970 a 67,6 % v roce 1980). Počet Němců, kteří se vystěhovali v letech 1970—1985, byl 10 232 osob. Do ČSSR republiky se vrátilo 1 605 obyvatel německé národnosti.¹²⁰

Situace Německé národnosti naznačovala, že menšina není schopna reprodukce. Její úbytek, díky přirozené výměně, asimilaci a emigraci, výrazně narušil demografické a sociální struktury. U samotných příslušníků německé národnosti poklesl zájem o zachování svébytných národnostních rysů. Většina Němců rezignovala na německou výchovu svých dětí a sami na sobě cítili asimilaci. Vztahy k sousedním státům hovořícím německy nepocíťovali za zvlášť významné. Vnitropolitická situace a její důsledky, které na život v ČSSR měla, se promítly v životě obyvatel.

6.2 Národnostní politika

Po roce 1968 se národnostní politika soustředila na výchovu k interanacionalismu. Na pokyn ÚV KSČ vědecké instituce pracovaly na výzkumu národnostních menšin, zkoumaly vztah Čechů a Slováků, věnovaly se rozborům vlastenectví a

¹¹⁸ V demografických počtech vycházím z knihy Tomáše Staňka a z demografických ročenek volně dostupných na portále Českého statistického úřadu. *Demografické ročenky (pramenná díla) 1970 -1989* [online]. [Cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie_1989_1970

¹¹⁹ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 171.

¹²⁰ V demografických počtech vycházím z knihy Tomáše Staňka a z demografických ročenek volně dostupných na portále Českého statistického úřadu. *Demografické ročenky (pramenná díla) 1970 -1989* [online]. [Cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie_1989_1970

internacionalismu, národnímu vědomí, etnicitě a etnickým skupinám po vzoru sovětské vědy podle učení marxismu leninismu.¹²¹

Národnostní politika v období normalizace byla realizována prostřednictvím Federálního shromáždění, národních rad a národních výborů. Orgánem vlády pro práci s národnostmi byla Rada pro národnosti vlády ČR (stejná rada vznikla i na Slovensku). Rada a její komise měly zajistit dodržování menšinových práv. Kulturní osvětové organizace nesměly zasahovat do politických úkolů ani se angažovat v politických problémech vlastní menšiny. V národnostně smíšených regoincech byly vydány pokyny k vytváření národnostních komisí nebo národnostních rad řízených KSČ. Z rozpočtu Ministerstva kultury byly financovány kulturní aktivity a z rozpočtu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy financovány školy další aktivity.

Menšinová politika se proměnila začátkem osmdesátých let, a to hlavně z důvodu zahraničních událostí, kdy došlo k postupnému uvolňování komunistického režimu v Polsku a dalších zemích. Po nástupu Gorbačova došlo ke změnám hospodářské politiky v sovětském bloku známé pod názvy perestrojka a glasnost.

6.3 *Kulturverband* jako zástupce německé menšiny

Oficiálním zástupcem německé menšiny byla až do roku 1990 KSONN, která byla činná již od Pražského jara. Její oficiální název zněl *Kulturverband der Bürger deutscher Nationalität der ČSSR* (Kulturní sdružení občanů německé národnosti ČSSR), ale často se používalo označení *Kulturband* či KSONN. KSONN sdružovalo občany německé národnosti na celém státním území v různých typech organizací.

KSONN se stalo členem Národní fronty Československé socialistické republiky. Práce KSONN měla být vedena snahou napomáhat osvojení „*pokrokového kulturního dědictví německého národa i současným vývojem kultur Čechů a Slováků i ostatních národností žijících v ČSSR.*“¹²²

Ustavující konference KSONN se konala 14. června 1969¹²³ v Domě železničářů v Praze za účasti 130 delegátů, 29 hostů a 15 zástupců organizací a institucí. Hlavní referát přednesl předseda přípravného výboru Heribert Panster, který se v pozdějších

¹²¹ NOSKOVÁ, H.: Národnostní menšiny a politiky komunistické moci v letech 1948-1989. In: *K problémům menšin v Československu v letech 1945-1989*, s. 85.

¹²² STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, s. 166

¹²³ K založení KSONN se vyjádřil zahraniční či vysídlelecký tisk. Například: *Sudetenpost. Das offizielle Organ der Sudetendeutschen Landsmannschaft in Österreich (SLÖ)*. 1969/13, s. 3 [online]. [Cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.sudetenpost.eu/Archiv/1969/13.pdf>

letech stal předsedou.¹²⁴ Ustavující konference shrnula dosavadní vývoj podpory obyvatel německé národnosti, přehled přípravné péče a stěžijní úkoly KSONN a postavila se za sociálistické ideály a hodnoty a vedoucí úlohu KSČ ve společnosti. Prvním předsedou byl zvolen Hans Nygrin, učitel z Josefova Dolu. V svolání československému lidu stálo: „*Cílem KSONN je bohatý kulturní a tím i spokojenější život německých občanů tohoto státu v duchu socialismu, svorně se všemi ostatními spoluobčany. Po jejich boku chceme přispět nejen slovy, ale především činy k rozvoji našeho státu.*“¹²⁵

Stanovy KSONN určovaly cíle a směry činnosti, a to od místních skupin až po ústřední vedení. KSONN si mělo získat německé obyvatelstvo pro práci v místních skupinách, výuce německého jazyka, činnosti souborů zájmové umělecké tvořivosti aj..

Ustanovování organizační základny KSONN bylo provázeno nedůvěrou ze strany Němců i s komplikacemi při zakládání místních organizací. KSONN se potýkala s generační výměnou členů a zájem mladých lidí byl malý, důležitou roli hrála nedůvěra k organizaci podporované státem, ale také i kvůli možnostem jiného kulturního vyžití mimo svůj etnický rámec. Do KSONN se zapojovali především angažovaní Němci, kteří byli činní v minulých letech.

Ke konci roku 1969 bylo vytvořeno 72 místních organizací, 32 přípravných výborů, v nichž se celkově angažovalo 4 961 členů. Nejvyšší koncentrace místních skupin byla v Severočeském kraji (47 místních organizací) a Západočeském kraji (15 místních organizací).¹²⁶

Obsahovou náplní činnosti KSONN se stalo především politicko-propagandistické působení. Na začátku roku 1970 proběhla v řadách vedení KSONN normalizační čistka, kterou vyvolal Josef Pötzl (člen KSONN z Karlových Varů). Strana se dle jeho slov měla zbavit „*pravicových oportunistů a antisocialistů.*“¹²⁷ Dne 20. listopadu 1970 bylo na shromáždění svolaném Heribertem Pansterem odvoláno 11 členů vedení sdružení – dva rezignovali sami již dříve. Ani jeden z odvolaných členů

¹²⁴ Heribert Panster byl ve volbách 1964 zvolen za KSČ do Národního shromáždění ČSSR za Západočeský kraj. Po federalizaci Československa usedl roku 1969 do Sněmovny lidu Federálního shromáždění (volební obvod Kraslice), kde zůstal dalších 26 let. Panster byl hlavním představitelem německé menšiny v parlamentu v období normalizace. Panster byl v roce 1969 zvolen za předsedu Kulturního spolku občanů německé národnosti ČSSR, ale v průběhu nastupující normalizace byl spolek personálně ochuzen čistkami a paralyzován ideologickou podřízeností komunistickému režimu. *Heribert Panster*. Ondrej Pöss. *Karpatsko nemecký spolok na Slovensku* [online]. [Cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z http://www.multikulti.sk/studie/karpatskonemecky_spolok_na_slovensku.html

¹²⁵ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 168

¹²⁶ Tamtéž, s. 169-170

¹²⁷ NOVÁKOVÁ, I.; PAVEL, I.: *Kulturverband 1969-2009*. Publikace k výstavě. 2009

nebyl na toto shromáždění pozván a všichni z nich měli velký podíl na vzniku KSONN. Mezi odvolanými byli například Gerhard Hünigen, Fritz Schalek, Walter Piverka,¹²⁸ Marga Tomášek, Arnold Keilberth,¹²⁹ Traude Slánská, Hans Nygrin, Emil Peuker, Edwin Sahlinger.¹³⁰ Po vyloučení předsedy Hanse Nygrina byl postaven do čela organizace Heribert Panster a tajemníkem se stal Josef Pötzl. Vývoj a činnost byla od počátku 70. let jednoznačně formulovaná: „*Kulturverband není žádné zájmové zastoupení našich občanů německé národnosti*“.¹³¹ V zahraničí byla KSONN chápána jako organizace, která pomáhá stranické politice KSČ, přesně tak, jak to definoval Heribert Panster. Od loajálních členů KSONN byla očekávána kritika na reformní funkcionáře a na reformní redaktory *Prager Volkszeitung*. Po čistkách se členská základna KSONN stabilizovala a funkcionáři místních organizací byli pravidelně školeni.

V prvních šesti měsících roku 1970 zorganizoval KSONN 128 kulturních a 107 společenských večerů a 25 filmových představení. Počet místních organizací v době normalizace se pohyboval kolem 65. Místní organizace byly kontrolovány tzv. okresními aktivy, kde se scházeli funkcionáři výborů místních skupin. Nejvíce místních organizací a členů bylo v okrese Děčín (13 organizací a 1 865 členů), Teplicích (11 organizací a 1 418 členů) a v okrese Liberec (10 organizací a 1 182 členů).¹³²

KSONN měla svou školskou komisi, která se věnovala rozvoji v oblasti výuky mateřského jazyka. Výuka mateřského jazyka se neměla řídit jen geografickým rozmístěním německého etnika, ale především jeho kulturními potřebami. Ve školním

¹²⁸ Walter Piverka, český politik německé národnosti, žurnalista, překladatel. V 60. letech působil jako novinář v *Prager Volkszeitung*. Roku 1968 za pražského jara se podílel na založení KSONN. V lednu 1969 byl bezpartijní poslanec Federálního shromáždění. Za normalizace byl vytlačen z politických funkcí i z německých menšinových spolků a působil v Praze jako technik a občasný překladatel. V roce 1990 byl zvolen ve volbách do ČNR za Občanské fórum. Po roce 1989 se zapojil do aktivit německé menšiny a spolu s další německojazyčnými aktivisty kritizoval normalizační poměry v KSONN. Po neshodě s Heribertem Pansterem Piverka a jeho stoupenci (Arnold Keilberth, Paul Heinisch, Christa Štrosová) založili *Spolek Němců v Československu*. Roku 1992 stanul Piverka v čele střeškové organizace *Landesversammlung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien*. ČERNÝ, František. *Walter Piverka: K té „vysoké politice“* [online]. [Cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z http://www.kohoutikriz.org/data/w_piver.php; PIVERKA, W.: *Deutsch zu sein*; Ondrej Pöss. *Karpatsko nemecký spolok na Slovensku* [online]. [Cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z http://www.multikulti.sk/studie/karpatskonemecky_spolok_na_slovensku.html

¹²⁹ Novinář a spolupracovník STB[online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik5-2007/kap06.pdf>

¹³⁰ NOVÁKOVÁ, I.; PAVEL, I.: *Kulturverband 1969-2009*. Publikace k výstavě. 2009

¹³¹ Takto definoval Heribert Panster KSONN. STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 177.

¹³² STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 176.

roce 1969/1970 se učilo mateřštině 34,2 % žáků německé národnosti¹³³, proto byly znovuobnoveny nepovinné kroužky, které navštěvovaly i děti české národnosti. Směrnice, která poskytovala zabezpečení vzdělávání mládeže německé národnosti stejným způsobem jako u žáků polské a slovenské národnosti, za předpokladu naplnění kapacitních podmínek, byla schválena v říjnu 1971. Nedostatek žáků německé národnosti neumožňoval vytvořit samostatné třídy, proto se vyučovalo jen v kroužcích. Výuka německého jazyka však probíhala s problémy, děti z národnostně smíšených manželství přestaly být bilingvní, uměly mluvit převážně jen dialektem a spisovné němčině se musely učit jako cizímu jazyku. Nejvíce kroužků německého jazyka bylo vedeno v Severočeském kraji

Členové KSONN se pravidelně zapojovali do volebních programů, místní organizace přijímaly závazky k oficiálně oslavovaným společensko-politickým událostem a k výročím. Finanční prostředky, které KSONN získalo na různých akcích, mohly být využity pro vlastní zájmovou činnost. Zájmové skupiny vystupovaly převážně na schůzích, estrádách, společenských večerech aj.. KSONN pořádal časté výlety a zájezdy do NDR, a to zejména návštěvy divadelních představení, návštěvy historických míst atd..

Druhá konference KSONN se konala v červenci roku 1975 a i zde se shrnoval dosavadní vývoj KSONN. Na konferenci byl schválen návrh hlavních směrů činnosti organizace. V podmínkách bylo uvedeno, že došlo k výraznému pokroku ve „*vytváření státoobčanského uvědomění u občanů německé národnosti*“.¹³⁴ Na této konferenci byly schváleny nové stanovy, které potvrzovaly, že KSONN se „*rozvíjí pod vedením Komunistické strany Československa, vedoucí politické síly naší společnosti, a podílí se na plnění úkolů Národní fronty.*“¹³⁵ Hlavní činností se stala idově výchovná a kulturní osvětová činnost mezi členy organizace i ostatními Němci, která měla přispívat k rozvoji vztahů mezi národy a národnostmi ČSSR. Rozsah členské základny byl 10 362 členů v 63 místních organizacích.¹³⁶ Německá menšina několikrát jednala s Československým rozhlasem o vysílání v německém jazyce. Od října roku 1979 se minutově zvýšilo vysílání v jednotlivých krajích. Každý den od pondělí do soboty byly 15-20 minutové relace a v neděli byly některé pořady začleněné do hodinové relace v německém jazyce na vlnách stanice Hvězda.

¹³³ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 184.

¹³⁴ Tamtéž, s.181.

¹³⁵ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s.182.

¹³⁶ NOVÁKOVÁ, I.; PAVEL, I.: *Kulturverband 1969-2009*. Publikace k výstavě. 2009

Setkávací konference KSONN se pravidelně konaly po pěti letech a ta v roce 1980 se nelišila od předchozí. Členská základna zůstala nadále obdobná, předsedou nadále zůstal Heribert Panster a činnost KSONN se nejvíce projevila před volbami. Hlavně v Severočeském kraji byla práce mezi všemi složkami od KSONN, národních výborů a kulturně osvětových zařízeních hodnocena jako velmi úspěšná.

Kromě politicko-ideologické práce KSONN byli její členové zapojeni do programů dobrovolné činnosti. Jedna z nich byla ve spolupráci s Červeným křížem „Úcta ke stáří“, což byl program dobrovolné péče o staré lidi.

Ve spolupráci s KaIS, kulturního institutu NDR v Praze, bylo umožňováno vystoupení souborů z NDR v místech s vyšším počtem obyvatel německé národnosti, probíhaly oblíbené výlety za kulturou a historií NDR. V 80. letech vypůjčilo KaIS pro KSONN katalogy filmů, diapozitivů, gramofonových desek, literatury aj.

KSONN se, jako jediné sdružení pro občany německé národnosti, snažilo udržet zájem německé menšiny o kulturní vyžití v mateřštině v rámci svých struktur. Ale vlastní kulturní produkce a zájmová umělecká činnost nebyla přitažlivá. Roku 1989 se v květnu v Praze konalo rozšířené slavnostní zasedání KSONN k 20. výročí jeho založení, což bylo poslední zasedání této organizace, kdy jednotně zastupovala celou německou menšinu.¹³⁷

6.4 Shrnutí

Období normalizace se projevilo negativně na politice německé menšiny a její kulturní život. Menšina byla reprezentována KSONN, která „*vytvářela státoobčanské uvědomění u občanů německé menšiny*“ spíše než aby hájila zájmy menšiny. Kultura a jazyk byly částečně podporovány a kontakt s německojazyčným prostředím byl umožněn hlavně přes KaIS.

¹³⁷ WITTE, M.: *Enrfremdung - Sprachlosigkeit – Aussöhnung*, s. 26

7 NĚMECKÁ MENŠINA V 90. LETECH A DNES

Politické proměny, které Československo změnilo, podnítily zvýšenou veřejnou aktivitu národnostních příslušníků, ale také diferenciaci a názorové tříbení v její reprezentaci. První porevoluční sčítání lidu oproti předpokladu nijak výrazně nezvýšilo německou národnostní skupinu. Může to být důsledek protiněmeckých nálad, které se rozpoutaly v porevolučních letech, konkrétně hodnocení odsunu a majetkoprávního vyrovnání ze strany vysídlených Němců ve Spolkové republice Německo. V českých zemích ke dni 3. března 1991 žilo 47 789 osob německé národnosti. Okresy s nejvyšším počtem obyvatel byly v Severočeském kraji (Sokolov 15 572, Chomutov 3 198, Trutnov 2 141 osob).¹³⁸ V roce 2001 klesl počet obyvatel na 39 106 obyvatel.¹³⁹ Při dalším sčítání lidu počet obyvatel německé minority, hlásící se k jedné národnosti, klesl na 18 658 a 6 562 osob se hlásilo ke dvěma národnostem (německá s kombinací: slezská, moravská, česká).¹⁴⁰

7.1 Menšinová politika po roce 1989

Poslední formální krok k menšinové politice před rokem 1989 byl v souvislosti s přijetím ústavního zákona č. 144/1968 Sb., o postavení národností v Československé socialistické republice, čímž vznikla Rada pro národnosti. Ve článku číslo 5 bylo řečeno, že zákony národních rad stanoví, při kterých zastupitelských sborech a výkonných orgánech se zřizují orgány, které budou zabezpečovat uskutečňování práv národností.

V březnu 1991, v podmínkách československé federace, schválila vláda usnesením číslo 72, nový Statut Rady. Statut Rady se změnil v květnu 1994 usnesením číslo 259, které schvalovalo Statut Rady pro národnosti vlády České republiky. Název Statutu Rady se proměnil ještě v říjnu 2001 číslem 1034, kdy byla zřízena Rada vlády pro národnostní menšiny. Současná Rada je zřízena ve smyslu § 6 zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹³⁸ STANĚK, T.: *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, s. 197.

¹³⁹ Sčítání lidu 2001. *Obyvatelstvo dle národností*[online]. [Cit. 21. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/tabx/CZ0000>

¹⁴⁰ Sčítání lidu 2011. Tabulka 614a Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví[online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z [http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-](http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podletematu&tu=0&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=)

Rada vlády pro národnostní menšiny je poradním a iniciativním orgánem vlády pro otázky týkající se národnostních menšin a jejich příslušníků. V čele Rady vlády stojí člen vlády, kterého jmenuje vláda. Rada má dva místopředsedy (jeden za veřejnou správu a druhý za národnostní menšiny). Celkem má Rada 30 členů, které jmenuje vláda usnesením, jsou jimi zástupci následujících orgánů a organizací: zástupci ministerstev na úrovni náměstka ministra zástupce Kanceláře prezidenta republiky, zástupce kanceláře Veřejného ochránce práv a zmocněnce pro lidská práva, zástupce Moravskoslezského kraje a zástupce odborné veřejnosti, zástupci dvanácti národnostních menšin - každá menšina má v radě 1- 2 zástupce (bulharské, chorvatské, maďarské, německé, polské, romské, rusínské, ruské, řecké, slovenské, srbské, ukrajinské).

Ochrana práv národnostních menšin je stanovena ústavním zákonem číslo 1/1993 Sb., v Listině základních práv a svobod. Konkrétně článek 6 Ústavy ČR stanoví, že rozhodování většiny dbá ochrany menšin,¹⁴¹ Článek 24 Listiny základních práv a svobod stanoví zákaz diskriminace a článek 25 Listiny práva příslušníků národnostních menšin. Rada národnostních menšin vydává každoročně Zprávu o situaci národnostních menšin v České republice, Výroční zprávu o činnosti Rady vlády pro národnostní menšiny a periodické zprávy o plnění závazků vyplývajících z Evropské charty regionálních a menšinových jazyků.¹⁴² Ochranu práv všech národnostních menšin v ČR obecně, včetně té německé, ustanovuje *Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů*,¹⁴³ schváleným Parlamentem České republiky v červenci 2001. V rámci evropských standardů je stanoven ochranou práv národnostních menšin v *Rámcové úmluvě o ochraně národnostních menšin*, kterou ČR ratifikovala v roce 1997.¹⁴⁴

Předsedou Rady pro národnostní menšiny je Karel Schwarzenberg. Německá menšina má v Radě dva zástupce a to Martina Dzingela (prezident občanského sdružení *Landesversammlung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien*) a Irenu

¹⁴¹ *Ústava České republiky : Článek 6* [online]. [Cit. 15. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>

¹⁴² Vláda České republiky: *Dokumenty rady* [online]. [Cit. 15. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?pgid=125>

¹⁴³ *Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. Rady* [online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z http://www.mkc.cz/img/otevrena_skola/ke_stazeni/novela_zakona_o_narodnostnich_mensinach.pdf

¹⁴⁴ Vláda České republiky: *Mezinárodní dokumenty. Rámcová smlouva o ochraně národnostních menšin* [online]. [Cit. 15. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/ramcova-umluva-o-ochrane-narodnostnich-mensin-6912/>

Novákovou (předsedkyně občanského sdružení *Kulturverband der Bürger deutscher Nationalität der ČR*).¹⁴⁵

7.2 Sdružující organizace německé menšiny

Organizace německé národnostní menšiny svými aktivitami usilují o zachování kulturního dědictví, mateřského jazyka a vytváření prostoru pro seberealizaci svých členů. Mezi jejich hlavní aktivity patří kulturní akce u příležitosti oslav různých svátků jako je Masopust, Velikonoce, Den matek, adventní svátky a Vánoce, zřizují pěvecké a taneční kroužky, výstavy, kurzy němčiny, semináře pro mládež i seniory s různou tematikou apod. Ve spolupráci s českými občany a krajany se podílí na obnově kostelů, restaurování památek, zachovávání hřbitovů a sociální výpomoci slabším a nemocným osobám.

7.2.1 KSONN

V období po sametové revoluci je ze strany německé menšiny snaha o změnu organizace komunisty vedené KSONN. Kritika, která byla na KSONN vedena ze strany Waltera Piverky, byla Heribertem Pansterem (který stále vedl KSONN) odmítnuta. To vedlo Waltera Piverku a další k založení *Svazu Němců v Čechách* roku 1990. Stejněho roku proběhla i personální změna v KSONN, kdy se předsedou stává Walter Sitte. Po něm se v roce 1993 stala předsedkyní Rosemarie Knapová. Především její zásluhou existovalo sdružení a byly vydávány noviny *Prager Volkszeitung* až do roku 2005, kdy byl jejich tisk z finančních důvodů zastaven. V roce 2006 se novou předsedkyní KSONN stála Irena Nováková z Jablonce nad Nisou. Činnost sdružení je reflektována v čtvrtletních Informačních listech (*Infoblatt*). KSONN mělo v roce 2010 1382 členů v 23 základních organizací.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Vláda České republiky: *Členové/členky Rady vlády pro národnostní menšiny*[online]. [Cit. 15. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/clenove/>

¹⁴⁶ Mezi začleněné organizace patří: Prag / Praha, Schazlar / Žacléř, Teplitz / Teplice, Wildstein / Skalná, Falkenau / Sokolov, Baringen / Pernink, Weipert / Vejprty, Schmiedeberg / Kovářská, Komotau / Chomutov, Aussig / Ústí nad Labem, Gross-Schönau / V. Šenov, Schluckenau / Šluknov, Warnsdorf / Varnsdorf, Georgswalde / Jiřikov, Haida / Nový Bor, Maffersdorf / Vratislavice, Gablonz / Jablonec nad Nisou, Neustadt / Nové Město, Marschendorf / Maršov, Trautenau / Trutnov, Graslitz / Kraslice. *Der Kulturverband der Bürger deutscher Nationalität in der Tschechischen Republik* [online]. [Cit. 15. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.kulturverband.com/>

7.2.2 *Landesversammlung*

V Liberci bylo v listopadu 1992 založeno *Landesversammlung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien* tedy Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku jako zastřešující organizace pro německá sdružení. KSONN ale nepřistoupilo na společnou organizaci či vedoucí úlohu *Landesversammlungu*. Prvním prezidentem tohoto sdružení byl Erwin Scholz z Liberce, dále byla prezidentkou Irena Kuncová z Moravské Třebové a nyní je jím Martin Dzingel, zástupce německé menšiny v Radě vlády pro národnostní menšiny. *Landesversammlung* v současné době zastřešuje 22 samostatně registrovaných svazů v 15 komunitních center.¹⁴⁷ Své aktivity prezentuje ve svém periodiku - *Landeszeitung*. Kromě různých projektů na podporu kultury, jazyka a vzdělávání se věnuje i různorodým projektům. Ve spolupráci se fondy Německé spolkové republiky byl vytvořen projekt pro zachycení německých dialektů v českých zemích a pořádání nářečních seminářů.¹⁴⁸

Nejvýznamějším sdružením v *Landesversammlung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien* je *Bund der Deutschen - Landschaft Egerland* (Svaz Němců - Region Chebsko). Tento svaz se snaží o plné kulturní, vzdělávací a jazykové vyžití pro své členy. Ať již jde o výuku němčiny pro dospělé a děti; kulturní aktivity - koncerty („Egerlandská dechová kapela z Ebelsbachu“), výstavy (v roce 2006 výstava „Tady jsem doma“), zachování zvyků a obyčejů, setkávání rodáků (pomáhají při setkáních v Čechách i v Německu), zachování egerlandského nářečí a písní, vydávání knih a hudebních nahrávek, šití tradičních Chebských krojů, zachování lidových tanců, aktivní život s vírou, autorská čtení, péče o hroby (klášterní hřbitov v Teplé); vzdělávací aktivity; sociální aktivity - především pro starší občany; politické aktivity; práce s

¹⁴⁷ Členy *Landesversammlung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien* jsou tyto svazy a jejich komunitní centra: Bund der Deutschen - Landschaft Egerland; Bund der Deutschen Region Erzgebirge und sein Vorland; Verband der Deutschen Regionalverband des Teschner Schlesien; Verband der Deutschen Nordmähren und Adlergebirge; Verband der Deutschen in der CR - BGZ Walther Hensel Mährisch Trübau; Verband der Deutschen im Bezirk Gablonz; Verband der Deutschen Region Reichenberg; Verband der Deutschen Region Prag und Mittelböhmen; Deutscher Freundeskreis, BGZ Hultschin; Deutscher Freundeskreis, BGZ Krawarn Deutscher Freundeskreis Schepankowitz; Schlesisch-Deutscher Verband in Bolatitz; Schlesisch-Deutscher Verband BGZ Troppau; Schlesisch-Deutscher Verband Jägerndorf; Deutscher Kulturverband Region Brünn Organisation der Deutschen in Westböhmen; Egerländer Gmoi z'Schlaggenwald; Begegnungszentrum Trautenau; Iglauer Regionalkulturverband; Böhmerwaldverein Krummau; Deutscher Sprach- und Kulturverein e.V. Brünn; JUKON - Jugend-Kontakt-Organisation. *Landesversammlung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien* [online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z <http://landesversammlung.cz/de/>

¹⁴⁸ Projekt se jmenuje *mundArt. Deutsche Dialekte in Tscheschien* a zachycuje dialekty převážně ze severních Čechách občanů ve věku 76 až 90 let. Projekt je veden Simonem Römerem a je financován z fondů Spolkového ministerstva vnitra (*Mittel des Bundesministeriums des Innern*). *mundArt. Deutsche Dialekte in Tscheschien* [online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z <http://mundart.landesversammlung.cz>

veřejností – komunikace s médii.¹⁴⁹ *Bund der Deutschen - Landschaft Egerland* vydává svůj vlastní časopis, které se jmenuje *Eghaland Bladl*.

7.3 Další vybrané organizace v ČR podporující německou menšinu

V České republice existuje několik organizací, zabývajících se podporou německé menšiny či podporou vzdělávání v německém jazyce.

Společnost Franze Kafky je nevládní nezisková organizace, která byla založena v roce 1990. Jejím hlavním cílem je podpora německé psané literatury, ze které vzešel fenomén tzv. pražské německé literatury, a obnovit povědomí o významu kulturní plurality středoevropského regionu, kde spolu po staletí žili Češi, Němci a Židé. Společnost Franze Kafky má nyní kolem 1000 členů z celkem 23 států světa. Mezi členy patří Günter Grass, Amos Oz, Tadeusz Różewicz, Ivan Klíma, Pavel Kosatík aj..¹⁵⁰

Významným institutem, který podporuje znalost německého jazyka a mezinárodní kulturní spolupráci po celém světě, je *Goethe Institut* Spolkové republiky Německa. Institut zprostředkovává komplexní obraz Německa v kulturní, společenské a politické oblasti a plní zahraniční kulturní a vzdělávací politiku Německa. V Praze byl Goethův institut založen v roce 1990 a koordinuje práci kulturních institutů v Estonsku, Lotyšsku, Litvě, Polsku, České republice, na Slovensku, v Maďarsku a ve Slovinsku.¹⁵¹ V těchto zemích má Goethův institut hustou síť doplňkových organizací a zařízení, které slouží podpoře německého jazyka a kultury a informovanosti o Německu. Goethe institut podporuje mnoho aktivit a projektů, které podporují česko-německé styky i v rámci menšin. V rámci česko-německého styku běží například projekt *Hraniční pásma*, které se zabývá tématem hranic prostřednictvím filmů, a to českých a německých (západních i východních).¹⁵² Prostřednictvím projektu *Jak to vidí třetí generace*¹⁵³ se Goethe Institut zaměřil na třetí generaci příslušníků německy mluvící menšiny v České republice a to, jak vnímají a jakou roli má německý jazyk pro jejich identitu. Tento projekt je koordinovaný Sandrou Kreisslovou, etnoložkou dlouhodobě se

¹⁴⁹ Svaz má 6 místních skupin: Cheb, Karlovy Vary, Skalná, Sokolov, Nejdek, Nečtiny-Preitenstein. [online]. 12. 4. 2013. Dostupné z <http://www.egerlaender.cz>

¹⁵⁰ *Společnost Franze Kafky* [online]. [Cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.franzkafka-soc.cz>

¹⁵¹ *Goethe Institut Prag* [online]. [Cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.goethe.de/ins/cz/pra/uun/deindex.htm>

¹⁵² *Hraniční pásma. Česko-německá hranice ve filmu* [online]. [Cit. 15. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.goethe.de/ins/cz/prj/gre/csindex.htm>

¹⁵³ *Jak to vidí třetí generace/ Schaufenster Enkelgeneratio* [online]. [Cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.goethe.de/ins/cz/pra/lhr/dlp/enk/deindex.htm>

zabývající německou menšinou v ČR, a Claudii Marii Riehlovou, profesorkou mnichovské univerzity. Té vyšla v roce 2008 publikace *Handbuch der deutschen Sprachminderheiten in Mittel- und Osteuropa*.

Posláním *Česko-německého fondu budoucnosti* je podpora porozumění mezi Čechy a Němci. Fond poskytuje finanční podporu partnerským projektům z obou zemí. Z prostředků Fondu budoucnosti je financováno *Česko-německé diskusní fórum*, které vzniklo v roce 1997. Na ročních konferencích se diskutují témata, která jsou důležitá pro českou i německou stranu, pečovat o česko-německý dialog a česko-německou spolupráci. Fond budoucnosti podporuje i německou menšinu. Přes Sdružující organizace je možné financovat různé pobyty pro seniory či podporovat zájmové činnosti pro mladší generaci německé menšiny (převážně hudební, taneční a folklórní představení či prázdninové tábory pro mladší generaci německé menšiny).¹⁵⁴

7.4 Kultura a vzdělání

V České republice existuje německé vysílání na stanici Radio Prag - Český rozhlas 7. Radio Prag vysílá 5x denně krátké vysílání a program se skládá z české hudby, tematiky hospodářství a sportu. O víkendu jsou na programu nejčastěji témata spojená s českou historií, tipy na výlety po České republice a hlavním městě Praze. Kromě toho nabízí víkendové vysílání Radia Prag i výuku českého jazyka.¹⁵⁵ Vlastní pořad či televize pro německou menšinu v České republice není, ale je vydáváno mnoho periodik (*Prager Zeitung, Landeszeitung, Eghaland Bladt, InfoBlatt* aj.). Kromě toho je pravidelně v České republice představováno německé divadlo v *Das Prager Theaterfestival deutscher Sprache* a film (*das Film*), aj..

Vzdělání v německém jazyce je v České republice možné, existuje několik gymnázií s rozšířenou výukou německého jazyka. V Praze je Německá škola, které měla až do konce školního roku 2000/2001 výuku pouze v německém jazyce. V gymnáziu Na Pražačce je možné dvojazyčné studium s výukou některých předmětů v německém jazyce. Studenti ukončují gymnázium kombinovanou česko-německou maturitní zkouškou, získají české maturitní vysvědčení a německé vysvědčení „vysokoškolské zralosti“ (Hochschulreife), které je opravňuje studovat bez jakýchkoliv

¹⁵⁴ *Česko-německý fond budoucnosti* [online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.fondbudoucnosti.cz>

¹⁵⁵ *Programm* [online]. [Cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.radio.cz>

dodatečných zkoušek na vysokých školách a univerzitách v SRN.¹⁵⁶ V Liberci je Gymnázium F. X. Šaldy. Škola nabízí šestileté dvojjazyčné studium - vybrané předměty jsou učeny v cizím jazyce, vyučuje se německý jazyk a literatura, dále zeměpis v německém jazyce, dějepis v německém jazyce, stejně tak matematika.¹⁵⁷

7.5 Vztahy mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo

Mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Spolkovou republikou Německo byla podepsána smlouva o dobrém sousedství a přátelské spolupráci v roce 1992. Ve smlouvě se částečně věnuje pozornost postavení menšin, kde je příslušníkům německé menšiny přiznáno právo na svobodu projevu, zachování a rozvíjení své etnické, kulturní, jazykové a náboženské svébytnosti bez jakýchkoliv pokusů o asimilaci proti jejich vůli, právo vykonávat svá lidská práva a základní svobody plně a účinně bez jakékoliv diskriminace a v plné rovnosti před zákonem.¹⁵⁸

Dokument Česko-německé deklarace o vzájemných vztazích byl podepsán v roce 1997. Z deklarace vyplývají závazky podpory příslušníků německé menšiny v ČR. Jejím prostřednictvím vznikly organizace Česko-německé diskusní fórum a Česko-německý Fond budoucnosti.¹⁵⁹

7.6 Shrnutí

Po sametové revoluci se předpokládalo, že se počet osob německé národnosti oproti minulým letům zvýší, ale tento předpoklad se nesplnil. Jedním z důvodů mohou být protiněmecké nálady, které se v porevolučních letech objevily, jako reakce na snahu o majetkoprávní vyrovnání ze strany vysídlených Němců. Urovnání vztahů mezi oběma národy napomohla Smlouva o dobrém sousedství z roku 1992 a Česko-německá deklarace podepsaná v roce 1997, která odkazuje na bohaté kulturní dědictví obou zemí a odmítnutí řešení starých křivd pomocí nových. Během devadesátých let vzniklo

¹⁵⁶ Šestileté gymnázium s rozšířenou výukou německého jazyk [online]. [Cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.gymnazium-prazacka.cz>

¹⁵⁷ Deutsche Abteilung des Spezialgymnasiums F.X.Šaldy in Liberec (Reichenberg) in der Tschechischen Republik [online]. [Cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z <http://deutsch.devel.gfxs.cz/hlavni-stranka/>

¹⁵⁸ Smlouvy o dobrém sousedství [online]. [Cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Deutsch__tscheschiche__Beziehungen/seite__vetrag__gute__nachbarschaft__cz.html

¹⁵⁹ Česko-německá deklarace [online]. [Cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Deutsch__tscheschiche__Beziehungen/seite__deutsch__tschechische__erklaerung__cz.html

několik organizací a institucí, které podporují německou menšinu, kulturu, jazyk a přátelské česko-německé vztahy.

8 Závěr

Předkládaná práce si klade za cíl pomocí historické metody analýzy přiblížit přístup Československé vlády k německé menšině v období komunismu a nástinem česko-německých vztahů po roce 1989. V úvodní části diplomové práce je rozebrán poválečný vývoj v Evropě, kde bylo snahou popsat vlivy, které působily na postavení německé menšiny. Tato část je zásadní pro pochopení dobové atmosféry, která na několik let ovlivnila společnost a její přístup k německé menšině a její integraci.

Německá menšina byla majoritní společností po druhé světové válce odsouzena kolektivní vinou, byla zbavena práv, internována, souzena lidovými soudy a musela se řídit restriktivními opatřeními. Z významné předválečné národnosti se po odsunu stala minimalizovanou menšinou, která v následujících letech stárla a zmenšovala se. Její sociální, věková a pohlavní skladba nebyla ideální. Většinu obyvatelstva menšiny tvořili převážně dělníci, dominovaly starší osoby a převažovaly osoby ženského pohlaví. Ani nové usídlení německého obyvatelstva, které zůstalo v českých zemích, nebylo dobré. Umísťování se řídilo jedním pravidlem: co nejdále od bývalého bydliště a co v nejmenších počtech. I díky tomuto rozmístění Němců bylo v pozdějších letech problematické zachování kulturních specifík tohoto „etnika“.

Po únorovém převratu v roce 1948 se postupně budovala menšinová politika pomocí „zbratřujícího“ internacionalismu. Pod vlivem zahraničních událostí, což bylo pro menšinovou politiku v ČSR v období komunismu typické, se postupně měnila politika k německé menšině. První důležitou událostí byl vznik dvou samostatných německých států v roce 1948, tedy NDR a SRN. Ve stejném roce byly rušeny nejtvrďší restriktivní opatření pro německou menšinu. Důležitou pozici hrála NDR, která zastupovala v dobové rétorice „přívětivé“ a „uvědomělé“ Německo. Na druhé straně západní Německo bylo označeno, i kvůli vysídleneckým organizacím, státem „revanšistickým“ a „imperialistickým“.

V 50. letech dochází k postupnému sblížení německé menšiny s ostatním obyvatelstvem, a to hlavně díky stykům na pracovištích, sousedským vztahům a smíšeným sňatkům. Začaly vznikat tzv. komise pro národnostní věci, které se věnovaly otázkám menšin a jejich problémům. Komise ale spíše kontrolovaly činnost Němců. Významné bylo zapojování Němců do oficiálních struktur a organizací, jako byly odbory a ROH, které sjednocovaly masy za „budování socialismu“. Komise také kontrolovaly kroužky zájmové činnosti, které začaly vznikat na podporu a rozvoj

kultrury. Dalším významným bodem se stal pravidelný tisk německy psaného periodika *Aufbau und Frieden* a závodních časopisů, které byly částečně či celé v německém jazyce. Postupně byly upravovány sociální a pracovně právní vztahy a došlo k zrušení 20% srážky na mzdách. Po udělení německého občanství západním Německem v roce 1952 bylo uděleno kolektivně všem Němcům s trvalým bydlištěm v ČSR československé občanství 7. května 1953. Byl to další krok, který potvrzoval vliv zahraniční politiky na vnitřní politiku. Pro podporu německého jazyka byly zakládány kroužky a následně i třídy německého jazyka. Výuka se potýkala s několika problémy: nedostatkem kvalifikovaných učitelů, výukových materiálů a malým zájmem ze strany rodičů (žáků). Strach z používání německého jazyka na veřejnosti či používání jiného jazyka ke komunikaci v rodinách byly důvody, proč se jazykové schopnosti obyvatel omezily. Během konce 50. let bylo postupně ustupováno od zřizování jazykových kroužků pro nedostatek žáků i od podpory zájmových organizací. Klesající zájem o podporu německé menšiny vyvrcholil v socialistické ústavě. Německá národnostní skupina postupně ztrácela soudržnost a její rysy se pozvolně stíraly.

Od konce 50. let a v první polovině 60. let stagnovala práce s německou menšinou ze strany státu. V socialistické ústavě, kde byla uznána polská, maďarská a ukrajinská menšina, se německá menšina vůbec nezmiňuje. Osoby německé národnosti byly dle dobového hodnocení již plně asimilované a v ústavě se tedy nemohlo hovořit o něčem „co už neexistuje - o německé menšině“. Uvolňování společenské situace v druhé polovině 60. let umožňovalo aktivizaci německé menšiny. V periodiku *Prager Volkszeitung* se objevovaly přehledy dosavadní politiky státu k německé menšině, požadavky na další vývoj a postavení menšiny. Cíle a požadavky německé menšiny se sjednotily v programu nově ustanovených organizací, které sdružoval KSONN. Invaze vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 ukončila reformní usílí, ale i přesto byl na konci října 1968 legalizován zákon číslo 144/1968, ve kterém byla německá menšina uznána za národnostní menšinu ČSSR.

Období normalizace se projevilo negativně na politiku německé menšiny a její kulturní život. Menšina byla reprezentována KSONN, která „vytvářela státoobčanské uvědomění u občanů německé menšiny“ spíše než aby hájila zájmy menšiny. Předsedou se stal na dvě desetiletí Heribert Panster, komunistický poslanec, který KSONN vedl dle potřeby komunistické strany. Kultura a jazyk byly částečně podporovány a také kontakt s německojazyčným prostředím byl umožněn hlavně přes KaIS, které fungovalo při

velvyslanectví NDR. Probíhající změny od poloviny 80. let znamenaly určitý posun v mezinárodních vztazích, zvláště s SRN.

Vztahy Československé republiky a Německé spolkové republiky, jakož i postavení německé menšiny v českých zemích, se od devadesátých let vyvíjely a vyvrcholily podepsáním Česko-německé deklarace v roce 1997. V devadesátých letech bylo založeno několik institucí a organizací na podporu a reprezentaci německé menšiny, jazyka a kultury.

Práci bych ráda zakončila projevem Václava Havla z února 1995, který odráží postoj ve vztahu k Německu, německé menšině a v neposlední řadě i minulosti českých zemí. Je třeba říci, že tato slova jsou stále aktuální :

„Vztah k Německu a k Němcům je pro nás čímsi víc než jen jedním z mnoha témat naší diplomacie. Je to součást našeho osudu, ba přímo naší identity. Německo je naše inspirace i naše bolest; zdroj pochopitelných traumat i mnoha předsudků a bludů, jakož i měřítek, k nimž se vztahujeme; někdo vnímá Německo jako naši hlavní naději, jiný jako naše hlavní nebezpečí. Lze říct, že postojem k Německu a k Němcům se Češi nejen politicky, ale i filozoficky definují a že typem tohoto postoje vymezují nejen svůj vztah k vlastní historii, ale také sám typ svého národního i státního sebepochopení.“¹⁶⁰

¹⁶⁰ Projev Václava Havla „Češi a Němci na cestě k dobrému sousedství“, Praha 17. února 1995 [online]. [Cit. 20. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.vaclavhavel.cz/index.php?sec=7&id=11&kat=1>

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

PRAMENY

Demografické ročenky 1950 – 1969

Demografické ročenky 1970 -1989

Rudé právo, ročník 1953, 1968, 1979

Sudetenpost, ročník 1969, 1979

LITERATURA

ARBURG, Adrian v.; DVOŘÁK, Tomáš; KOVAŘÍK, David: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Brno : Matice moravská, 534 s. ISBN: 978-80-86488-70-7

ARBURG, Adrian v.; STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951*. SUSA, 2011. 955 s. ISBN 978-80-86057-71-2

BADENHEUER, Konrad. *Die Sudetendeutschen- Eine Volksguppe in Europa*. Sudetendeutscher Rat, 2010. 146 s. ISBN-13: 978-3000216039

BENEŠ, Zdeněk; KULÍK, Jan; KURAL, Václav; PEŠEK, JIŘÍ. *Odsun-Vertreibung. Transfer Němců z Československa 1945-1947*. Praha : SPL – Práce, 2002. 61 s. ISBN 80-86287-50-5

BŘACH, Radko. *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973*. Studie. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 1994. 97s.

Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte (Hrsg.). *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa: Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei*, Deutscher Taschenbuch Verlag, 2005. 1232 s. ISBN 3423341882

ČERMÁKOVÁ, Barbora; WEBER, David. *Československu věrní zůstali : životopisné rozhovory s německými antifašisty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2008. 267 s. ISBN 978-80-7285-103-4

ČERNÝ, Bohumil. *Češi, Němci, odsun : diskuze nezávislých historiků*. Praha : Academia, 1990. 368 s. ISBN 80-200-0276-6

FROMMER, Benjamin. *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha:Academia, 2010, s. 504. ISBN 987-80-200-1838-0

HAHNOVÁ, Eva. *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí*. Ústí nad Labem: Albis International, 1999. 377 stran. ISBN 80-86067-38-6

HÁJEK, JIŘÍ. *Německá otázka a Československá politika*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1954. 59 s.

- HÁJEK, Miloš; STAŇKOVÁ, Olga. *Národostní otázka v lidově demokratickém Československu*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1956. 71 s.
- HERGET, Toni. *Die Deutschen in der Tschechoslowakei seit 1945*. Österreichische Landsmannschaft, 1979. 76 s.
- HOUŽVIČKA, Václav. *Návraty sudetské otázky*. Praha : Karolinum, 2005. 548 s. ISBN: 80-246-1007-8,
- JECH, Karel. *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky*. Studie a dokumenty 1940-1945. Brno : Ústav pro soudobé dějiny, 2003. 688 s. ISBN 80-7285-017-2
- KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*. Praha : Karolinum, 2004. 407 s.. ISBN 80-246-0655-0
- KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968 II.*. Brno : Doplněk, 2002. 428 s. ISBN 80-7239-042-2
- Komu slučí omluva. Češi a sudetští Němci*. Kolektiv autorů. Praha : Erika, 1992. 266 s.. ISBN 80-85612-02-X
- KOSCHMAL, Walter; NEKULA, Marek; ROGALL, Joachim. *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika*. Praha : Paseka, 2002. 464 s. ISBN 80-7185-482-4
- KOSSERT, Andreas. *Kalte Heimat. Die Geschichte der deutschen Vertriebenen nach 1945*. München: Siedler Verlag. 2008. 421 s. ISBN 978-3-88680-861-8
- LEMBERG, Hans a kolektiv autorů. *Im geteilten Europa, Tschechen, Slowaken und Deutsche ind ihre Staaten 1948-1989*. Essen : Klartext- Verlag. 1998. 260 s. ISBN 3-88474-655-3
- LIZCOVÁ, Zuzana. *Kulturní vztahy mezi ČSSR a SRN v 60. letech 20. století*. Praha : Dokořán, 2012. 190 s. ISBN 978-80-7363-201-4
- NITTER, Ernst a kolektiv. *Tisíc let česko-německých vztahů. Data, jména a fakta k politickému, kulturnímu a církevnímu vývoji v českých zemích*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku s podporou Ackermann-Gemeinde, 1991. 231 s.
- NOSKOVÁ, Helena a kolektiv autorů. *K problémům menšin v Československu v letech 1945-1989*. Sborník studií. Praha: Ústav pro soudobé dějiny. 2005. 267 s. ISBN 80-7285-058
- NOVÁKOVÁ, Irena; PAVEL Igrid. *Kulturverband 1969-2009*. Publikace k výstavě. 2009
- PETRÁŠ, René a kolektiv autorů. *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium, 2009, s. 507. ISBN 978-80-87284-00-1
- PIVERKA, Walter. *Deutsch zu sein.* : SUSA, 2006. 176 s. ISBN: 80-86057-37-2

RATAJ, Jan; HOUDA, Přemysl. *Československo v proměnách komunistického režimu*. Praha: Oeconomica, 2010, 455s. ISBN 978-80-245-1696-7

SEIBT, Ferdinand. *Mit unbestechlichem Blick: Studien von Hans Lamberg zur Geschichte der Böhmisches Länder und der Tschechoslowakei*. München 1998, 419 s. ISBN 3-486-56347-5

SCHÖLLGEN, Gregor. *Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatschow 1941-1991*. München: Beck. 1996. 573 s. ISBN 3-406-41144-4

SIEBT, Ferdinand. *Německo a Češi, Dějiny jednoho sousedství*. Praha: Academia 1996. 464 s. ISBN 80-200-0577-3

STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. 282 s. ISBN 80-852-41-29-3

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945 - 1947*. Praha : Academia, 1991. 536 s. ISBN 80-200-0328-2

WITTE, Michaela. *Entfremdung - Sprachlosigkeit - Aussöhnung ?* BoD : Books on Demand, 2002. 360 s. ISBN 38-311-355-41

ON-LINE zdroje:

60 let německojazyčného periodika <http://www.radio.cz/de/rubrik/geschichte/60-jahre-deutschsprachige-publikationen-in-der-tschechoslowakei-von-aufbau-und-frieden-zur-prager-zeitung> dostupné z <http://www.radio.cz>

Akční program KSČ http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf dostupné z <http://www.68.usd.cas.cz>

Arnold Keilbert <http://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik5-2007/kap06.pdf> dostupné z <http://www.abscr.cz>

Cíle sudetoněmeckého spolku http://www.sudeten.de/cms/?Die_Sudetendeutsche_Landsmannschaft:Ziele dostupné z <http://www.sudeten.de>

Časopis *Freundschaft* <http://freundschaft.ajoda.eu/casopis-freundschaft> dostupné z <http://freundschaft.ajoda.eu/>

Červencové události 1968 http://www.totalita.cz/kalendar/kalend_1968_07.php dostupné z <http://www.totalita.cz>

Česko-německá deklaráce http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Deutsch_tscheschiche_Beziehung/seite_deutsch_tschechische_erklaerung_cz.html dostupné z <http://www.prag.diplo.de>

Česko-německý fond budoucnosti <http://www.fondbudoucnosti.cz> dostupné z <http://www.fondbudoucnosti.cz>

Členové/členky Rady vlády pro národnostní menšiny <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/clenove/> dostupné z <http://www.vlada.cz>

Dokumenty rady <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?pgid=125> dostupné z <http://www.vlada.cz>

Egerlaender <http://www.egerlaender.cz> dostupné z <http://www.egerlaender.cz>

Goethe Institut Prag <http://www.goethe.de/ins/cz/pra/uun/deindex.htm> dostupné z <http://www.goethe.de>

Gymnázium F.X. Šaldy <http://deutsch.devel.gfxs.cz/hlavni-stranka/> dostupné z <http://deutsch.devel.gfxs.cz>

Gymnázium na Pražačce <http://www.gymnazium-prazacka.cz> dostupné z <http://www.gymnazium-prazacka.cz>

Historie vysídlených Němců do roku 1955 <http://www.bund-der-vertriebenen.de/derbdv/historie-1.php3> dostupné z <http://www.bund-der-vertriebenen.de>

Charta německých vyhnanců <http://www.bund-der-vertriebenen.de/derbdv/charta-cs.php3> dostupné z <http://www.bund-der-vertriebenen.de/>

Jak to vidí třetí generace <http://www.goethe.de/ins/cz/pra/lhr/dlp/enk/deindex.htm> dostupné z <http://www.goethe.de/>

Karpatsko německý spolek na Slovensku http://www.multikulti.sk/studie/karpatskonemecky_spolok_na_slovensku.html dostupné z <http://www.multikulti.sk>

Kulturverband der Bürger deutscher Nationalität der ČR <http://www.kulturverband.com/> dostupné z <http://www.kulturverband.com>

Landesversammlung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien <http://landesversammlung.cz/de/> dostupné z <http://landesversammlung.cz/de/>

Manifest 79 <http://www.sudetenpost.eu/Archiv/1979/11.pdf> dostupné z <http://www.sudetenpost.eu>

Mezinárodní dokumenty. Rámcová smlouva o ochraně národnostních menšin <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/dokumenty/mezinarodni-dokumenty/ramcova-umluva-o-ochrane-narodnostnich-mensin-6912/> dostupné z <http://www.vlada.cz>

mundArt. Německé dialekty v Čechách <http://mundart.landesversammlung.cz> dostupné z <http://mundart.landesversammlung.cz>

Parlament České republiky poslanecké sněmovny - <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/161945.html> dostupné na : <http://www.psp.cz/>

Pavel Eckstein <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1059542845-jeste-jsem-tady/29932223750001/> dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz>

Pout' do Trutzhainu <http://www.sudeten-bayreuth.de/trutzhain.htm> dostupné z <http://www.sudeten-bayreuth.de/trutzhain.htm>

Projekt Hraniční pásmo <http://www.goethe.de/ins/cz/prj/gre/csindex.htm> dostupné z <http://www.goethe.de/ins/cz/prj/gre/csindex.htm>

Rudé právo <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1968/4/25/3.png> dostupné z <http://archiv.ucl.cas.cz>

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé 66/1952 Sb http://www.totalita.cz/txt/txt_zakon_1952-066.pdf dostupné z <http://www.totalita.cz>

Sčítání lidu 1950 – 1969 http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie_1969_1950 dostupné z <http://www.czso.cz>

Sčítání lidu 1970 – 1989 http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie_1989_1970 dostupné z <http://www.czso.cz>

Sčítání lidu 2001 <http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/tabx/CZ0000> dostupné z <http://www.czso.cz>

Sčítání lidu 2011 <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=0&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=> dostupné z <http://vdb.czso.cz>

Smlouvy o dobrém sousedství http://www.prag.diplo.de/Vertretung/prag/cs/03/Deutsch_tscheschiche_Beziehungen/seite_vetrag_gute_nachbarschaft_cz.html dostupné z <http://www.prag.diplo.de>

Společnost Franze Kafky <http://www.franzkafka-soc.cz> dostupné z <http://www.franzkafka-soc.cz>

Ústava československé socialistické republiky <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=100&r=1960> dostupné z <http://www.psp.cz>

Ústava České republiky <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> dostupné z <http://www.psp.cz>

Vláda České republiky - <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/historie-a-soucasnost-rady-15074/> dostupné na : <http://www.vlada.cz>

Vyjádření ke vzniku KSONN <http://www.sudetenpost.eu/Archiv/1969/13.pdf> dostupné z <http://www.sudetenpost.eu/>

Walter Piwerka http://www.kohoutikriz.org/data/w_piver.php dostupné z <http://www.kohoutikriz.org>

Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů
http://www.mkc.cz/img/otevrena_skola/ke_stazeni/novela_zakona_o_narodnostnich_mensinach.pdf dostupné z <http://www.mkc.cz>

10 RESUMÉ

The work addressed the relationship between the Government and the German minority in the Communist period. Following its expulsion, the significant German minority as existing prior to WWII became a minor one. Subsequent to the communist take-over in February 1948, the minority policy of internationalism was being developed. Owing to the impacts of international events, the policy towards the German minority gradually changed. In the 1950's, special-interest groups (associations) were established, regular press in German permitted and social and legal relations redefined. In 1953, the German minority was granted the Czechoslovak citizenship.

Work with the German minority stagnated during the 1960's. During the Prague Spring, the activation of the minority occurred and its status was confirmed in October 1968 through the adoption of Act No. 144/1968. In the period of normalisation the minority was represented by the Cultural Association of German Nationality Citizens (KSONN), a communist-oriented association. After 1989, the relations between the minority and the State were adjusted and the ethnic group continues to be developed in all fields despite its small number.

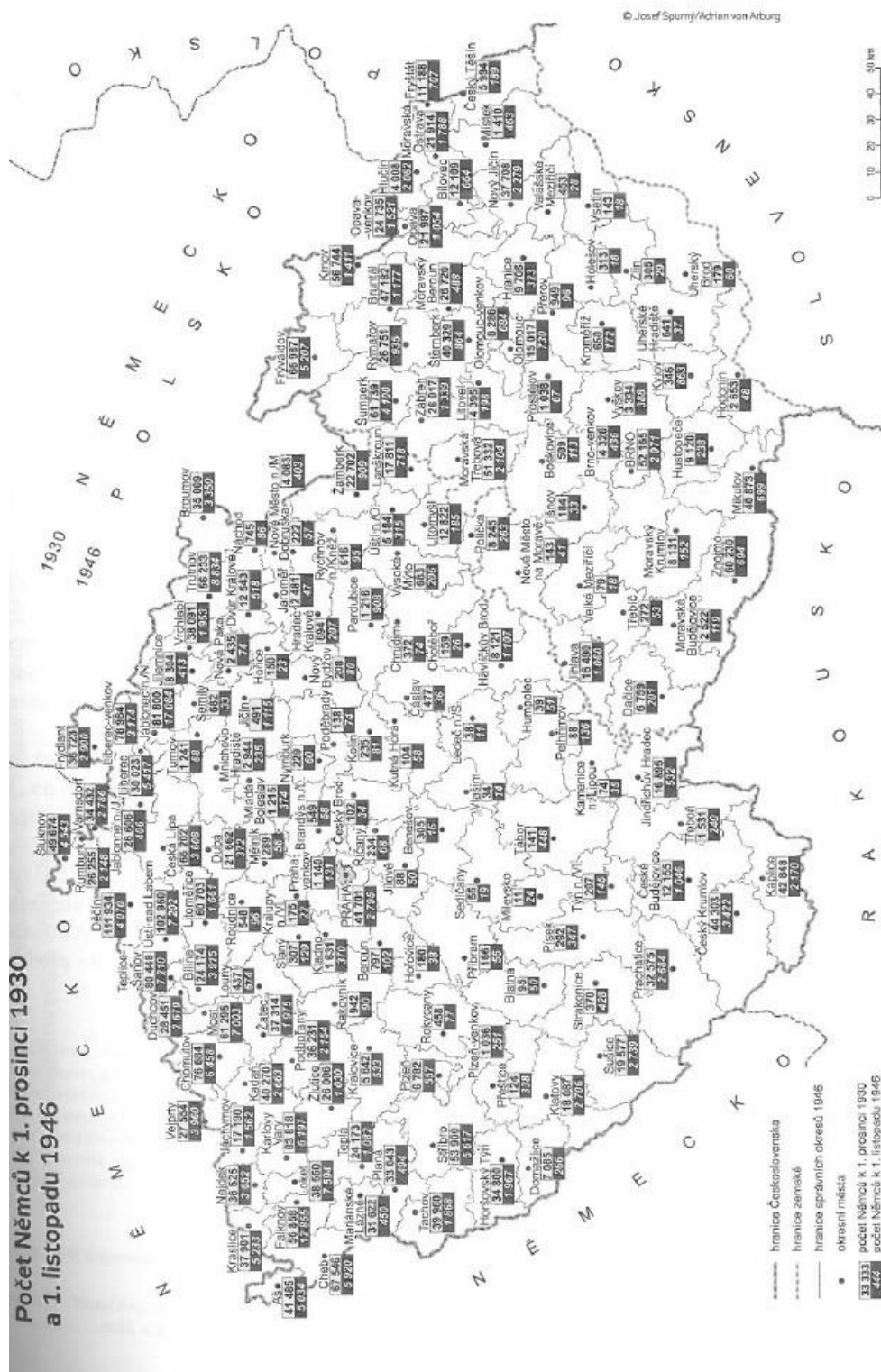
11 PŘÍLOHY

Příloha č. 1. – Počet Němců k 1. prosinci 1939 a 1. listopadu 1949 v ČSR

Příloha č. 2. – Programové prohlášení vlády ČSSR 1968

Příloha č. 3. – Zákon o postavení menšin z října 1968

Příloha č. 4. – Manifest 79 : 14 bodů manifestu

Příloha č. 1 – Počet Němců k 1. prosinci 1939 a 1. listopadu 1949 v ČR

ARBURG, Adrian v.; STANĚK, Tomáš. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951*. SUSA, 2011, str. 61

K zákonu o postavení národností v ČSSR

K vládnímu návrhu ústavního zákona o postavení národností v ČSSR hovořil nejprve ministr spravedlnosti dr. B. Kučera. Řekl mj., že myšlenka vydat tento zákon se setkala se souhlasem naší veřejnosti. Vláda zvalila připomínky a podněty, které k návrhu zákona přišly a respektovala při tom, aby tento zákon zabezpečil plně kulturní, hospodářské a politické uplatnění všech národností, aniž by byla dotčena práva českého a slovenského národa.

Chceme-li uspokojivě řešit národnostní otázku, řekl dále ministr dr. B. Kučera, nemůžeme se omezit na konstatování, že první řád — v daném případě ústava — proklamuje a zaručuje rovná práva všech občanů bez rozdílu národností a ras. Požadavek řešit národnostní otázky, zahrnuje i nutnost respektovat určité zvláštnosti tkvící v tom, že jsou zakotvena nejen individuální práva občanů, nýbrž i práva národnostní jako celku. Pokud jde o sféru kulturní a o zvyková práva, připomněl, že jejich výchozí principy podle ústavy jsou: právo národnostních skupin na bezpečí za práva, která jsou zpravidla jako jejich denního života i jejich společenského uplatnění, též rozvoj jejich národních kultur nesmírně důležitá a zároveň citlivá: právo na vzdělání ve vlastním jazyku, na vlastní kulturní rozvoj a společenský život a právo užívat svůj rodný jazyk i v úředním styku. Rozsah těchto práv a podmínky pro jejich uplatnění se ponechávají prováděcím zákonům.

V závěru svého projevu ministr

dr. B. Kučera vyjádřil přesvědčení vlády, že přijetí ústavního zákona o postavení národností v ČSSR vytvoří podmínky pro dobré soužití našich národů a národností.

Zpravodaj poslanec F. Garaj ve své zprávě rovněž konstatoval, že návrh vlády se setkal ve veřejnosti se souhlasem, avšak upozornil, že nevládní občané plně pochopili význam a dosah tohoto zákona. Proto znovu objasnili některá jeho ustanovení.

Po krátké rozpravě k návrhu zákona — v níž hovořili poslanec maďarské národnosti L. Egri a poslanec německé národnosti H. Panster — poslanci NS jednomyslně tento zákon přijali.

O půl páté odpoledne předseda NS schůzi zakončil.

Předseda Národního shromáždění J. Smrkovský přijal v neděli delegaci Čs. svazu mládeže ze Žilary nad Hronom. Mladí lidé mu předali pozdravnou adresu a pozvali ho k návštěvě svého okresu. J. Smrkovský pozvání přijal.

Předseda Národního shromáždění Josef Smrkovský uspořádal v neděli večer v pražském hotelu International přátelské setkání u příležitosti přijetí zákona o čs. federaci. Setkání se zúčastnili první tajemník ÚV KSČ Alexandr Dubček, předseda vlády Ing. Oldřich Černík, první tajemník ÚV KSS dr. Gustáv Husák a četní další straníci a vládní činitelé, představitelé Národní fronty v čele s předsedou ÚV NF Evženem Erbanem, zlatově předsednictva NS, ČNR a SNR, poslanci a další hosté. (ČTK)

Příloha č. 3 – Zákon o postavení menšin z října 1968

Rudé právo 28. 10. 1968

Die 14 Punkte des Manifestes

ERKLÄRUNG der Bundesversammlung der Sudetendeutschen Landsmannschaft und des Sudetendeutschen Rates zum 30. Sudetendeutschen Tag in München

Sechzig Jahre nach der Verweigerung ihres Selbstbestimmungsrechts durch den Vertrag von St. Germain und länger als dreißig Jahre nach ihrer Vertreibung haben die Sudetendeutschen als Teil des deutschen Volkes ihren Zusammenhalt bewahrt. Sie trugen wesentlich dazu bei, die von ihnen mitgestalteten Gemeinwesen aus den Trümmern des Zweiten Weltkrieges auszubauen, und entwickelten darüber hinaus wegweisende Gedanken zur Gestaltung einer freien Zukunft der Völker und Volksgruppen. Der 30. Sudetendeutsche Tag veranlaßt uns, die Sudetendeutschen, unseren Standort, unser Selbstverständnis, unsere Aufgaben und Ziele erneut kundzutun.

1. Seit dem Beginn des Atomzeitalters bleibt die Menschheit aufgerufen, die Gefahren des atomaren Untergangs durch ein gerechtes, friedliches Zusammenleben zu überwinden, das nur dann gesichert ist, wenn es auf einer Partnerschaft freier Völker und Volksgruppen beruht. Dieser auch von den Sudetendeutschen erarbeitete Leitgedanke muß die gleiche Bedeutung erlangen wie die von ihnen seit Jahrzehnten vertretenen Prinzipien des Selbstbestimmungsrechts und des Volkgruppenrechts.

2. Alle Völker und Volksgruppen haben das Recht auf Selbstbestimmung. Es erhält besondere Bedeutung dann, wenn sie ihre Heimat selbst kultiviert und durch friedliche Arbeit in Jahrhunderten geschaffen haben. Für die

Sudetendeutschen trifft dies zur Nicht mit dem Schwert des Soldaten, sondern mit dem Pflug des Bauern, als friedliche Bergleute und Bürger, Handwerker und Kaufleute haben ihre Vorfahren das Land geprägt und gestaltet.

3. Diese Leistungen begründen, unabhängig von Abkommen und Verträgen, den legitimen Anspruch der Sudetendeutschen auf ihre angestammte Heimat.

4. Die Vereinten Nationen haben diesen Anspruch anderen Völkern und Volksgruppen zuerkannt, so den Palästinensern die Forderungen „auf Rückkehr in ihre Heimatstätten und auf Rückgabe des ihnen geraubten Vermögens“ in der Resolution Nr. 3236 vom 22. November 1974. Der Grundsatz „Gleiches Recht für alle“ bewog uns, diesen Anspruch in der am 5. Dezember 1975 eingereichten Petition an die Vereinten Nationen auch für die 3 1/2 Millionen Sudetendeutschen zu erheben. Unsere Forderung kann nicht deshalb geringeres Gewicht haben, weil wir sie stets ohne Anwendung von Gewalt vertraten. In einer besonderen Rechtsverwahrung bekünden wir unseren Anspruch auf das private und öffentliche Eigentum.

5. In einer Zeit, die zahlreichen Völkern und Volksgruppen Entkolonialisierung und Freiheit im Sinne des Selbstbestimmungsrechts brachte, dürfen weder das deutsche Volk noch Teile unseres Volkes von dieser Entwicklung ausgeschlossen bleiben. Es geht daher nicht an, die Rechte und Ansprüche der Sudetendeutschen zu verschweigen oder sie ohne ihr Einverständnis zu veräußern. (Fortsetzung Seite 2)

Die 14 Punkte des Manifestes

(Fortsetzung von Seite 1)

re Zustimmung zu verfügen. Die Lage in Europa — auch das Verhältnis zwischen Deutschland und der Tschechoslowakei — kann erst dann als normalisiert gelten, wenn auch die Rechte und Ansprüche der Sudetendeutschen beachtet werden.

6. Dem Recht auf die Heimat entspricht das Recht auf Wahrung der Identität. Diese zu hegen und zu erhalten steht allen Menschen zu, die sich zu einer gemeinsamen Heimat bekennen. Sie ist für uns Sudetendeutsche ein Teil der Identität des gesamten deutschen Volkes und begründet den Schutz durch den Staat. Er wurde in der Obhutserklärung des Deutschen Bundestages vom 14. Juli 1950 und in der Schirmherrschaft des Freistaates Bayern über die Sudetendeutschen, verkündet am 6. 6. 1954, bekundet.

7. Wir verweisen auf die Feststellungen, die der Sudetendeutsche Rat und die Sudetendeutsche Landsmannschaft in den am 15. Januar / 7. Mai 1961 veröffentlichten „Zwanzig Punkten zur Sudetenfrage“ getroffen haben und unterstreichen erneut unseren Wunsch, das deutsch-tschechische Verhältnis auf der Grundlage guter Nachbarschaft in eine echte Partnerschaft zu verwandeln. Das ist nur mit den Sudetendeutschen, nicht aber ohne sie möglich.

8. Eine Partnerschaft setzt voraus, daß die beteiligten Völker Untaten verurteilen, die unter ihrem Namen begangen wurden. Die deutsche Seite hat dies getan und in zahlreichen Gerichtsverfahren berücksichtigt. Es ist an der Zeit, daß sich auch die tschechische Seite von den in ihrem Namen begangenen Untaten distanziert, vor allem aber den völkerrechtswidrigen Vorgang der Vertreibung klar und eindeutig verurteilt. Wir begrüßen es, daß dies bereits von namhaften Persönlichkeiten und Gruppen des tschechischen Volkes ausgesprochen worden ist.

9. Die Vertreibung ist im 20. Jahrhundert zu einer Geißel der Völker geworden. Wir treten daher für ihr internationales Verbot ein.

10. Eines der Mittel Verreibungen zu verhindern, sind internationale Gesetze zum Schutze der Volksgruppen. Das Volkgruppenrecht ermöglicht auch den Menschen in Mehrvölkerstaaten, ein autonomes, kulturell erfülltes und wirtschaftlich gesichertes Leben zu führen.

11. Selbstbestimmung von Menschen, Volksgruppen und Völkern umschließt die Möglichkeit, sie in einer größeren Gemeinsamkeit mit anderen Völkern zu entfalten. Die Erfahrungen der Geschichte lehren gerade uns, die Sudetendeutschen, diesen Weg mit Umsicht und Willenskraft zu beschreiten. Sie bestärken un-

sere tatkräftige Mitwirkung beim Aufbau eines freien Westeuropas als den ersten Schritt zu Gesamt-Europa und zur Verwirklichung einer interkontinentalen Partnerschaft.

12. Ein freies Europa wird auch die angestammten Völker unseres Heimatraumes wieder zusammenführen und den Tatbestand beseitigen, daß die Sudetendeutschen aus ihrer Heimat vertrieben wurden, Tschechen und Slowaken aber ihre Freiheit verloren. Nicht Trennung, sondern Wiederbegegnung dient dem Wohle dieser Völker.

13. Im konkreten Verhältnis des deutschen Volkes zum tschechischen Volk betrachten wir jene Lösung als die beste, der beide Völker in freier Willensentscheidung zustimmen vermögen. Diese Lösung ist auch nach dem Prager Vertrag von 1973 noch zu finden.

14. Ein auf den Grundlagen des Rechts und der Freiheit entstandenes neues Europa wird auch die Länder unserer Heimat umschließen und vor allem jungen Menschen die Chance geben, das Sudetenland wieder zu einem gesunden und blühenden Kern unseres Erdteils zu machen.

Wir, die Sudetendeutschen des Jahres 1979, bekennen uns erneut zu unserer Heimat, zum Land unserer Herkunft. Wir werden weiterhin Wahrheit, Gerechtigkeit und Freiheit zur Grundlage unseres Handelns machen, damit ein friedliches Zusammenleben aller Völker und eine freie Heimat in einem freien Europa Wirklichkeit wird.

Příloha č. 4 – Manifest 79 : 14 bodů manifestu

Sudetenpost 7.6 1979